

ה"א השאלה במקרא ובעיתונות הכתובה בת-ימינו: היקרויות ותפוצה

המאמר מוקדש למורי, הפרופסור שלמה מורג ז"ל. זכיתי להימנות עם תלמידיו באוניברסיטת תל אביב בשלושה שיעורים: מבוא לבלשנות שמית, תורת ההגה והצורות וניתוח בלשני של טקסטים מן המקרא. כל אחד מהם היה חוויה מיוחדת במינה בשל הידע הרב והעצום שלו, בשל דרך הרצאתו המרתקת ובשל אישיותו הנעימה והחביבה. קולו הנפלא ממשיך להתנגן באזניי על אף השנים הרבות שחלפו. לא אשכח הן את שלמדתי בשיעוריו והן את האיש ואת אנושיותו הנפלאה. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

במאמר זה אעסוק בשלושה נושאים: א. התנאים המורפו-סינטקטיים המאפשרים את השימוש בה"א השאלה; ב. יחסי התפוצה בין ה"א השאלה לבין ה"א היידוע; ג. השימוש בה"א השאלה בלשון המקרא בהשוואה לשימוש בה בלשון העיתונות הכתובה בת ימינו.

1. מבוא

1.1 הבהרת מושגים

משפט שאלה (interrogative sentence): מונח הנהוג בתחביר והמתייחס לצורת המשפט, למבנהו, לציניו הפורמליים ולהנגנתו.

שאלה (question): מונח הנהוג בסמנטיקה ובפרגמטיקה והמתייחס לתפקיד המבע, ולא לצורתו. התבוננות במשפטי שאלה מלמדת כי ייתכן משפט שאלה שמבחינת תפקידו אינו שואל שאלה, וכן כי ייתכן משפט שאינו משפט שאלה, אך פעולת הדיבור שלו היא שאלה. פעולת הדיבור 'שאלה' מביעה בקשה לנמען שישלים את הערך הבלתי מפורט שבשאלה. ערך זה יכול להיות מידעי, כגון 'באיזו הצגה צפיתם אמש?' מאשר (מקבל) או מכחיש (דוחה),¹ כגון 'האם ההרצאה תתקיים במועדה?'. בלוגיקה (קופי: 1979) דנים בתפקידה המכוון של השאלה – בקשת תשובה.

משפט תשובה: מונח תחבירי המתייחס למשפט שבא אחרי משפט המביע שאלה, והפרופוזיציה שבו משלימה את זו שבמשפט שלפניו.

תשובה (answer): פעולת הדיבור שהשואל מבקש מן הנשאל לעשות, והיא מילוי הערך הבלתי מפורט שבשאלה, מילוי הפער הלקסיקלי שבשאלה, שהרי השאלה מכילה פרופוזיציה בלתי שלמה. שני המונחים הראשונים והאחרון רווחים מאוד בספרות המחקרית בעולם. אולם יש שפות, כגון עברית, ששורר בהן בלבול בשימוש בשני המונחים, משום שהמילה 'שאלה' מצויה הן במונח התחבירי והן במונח הפרגמטי. לעומת זאת באנגלית, למשל, יש הבדל בין המילים המרכיבות את שני המונחים: question (תפקיד, פעולת דיבור) ו-interrogative sentence (צורה תחבירית), לכן קל יותר שלא לבלבל בין השניים. המושג 'משפט תשובה' אינו מקובל עדיין בספרות המחקרית, משום שמעטים החוקרים הרואים ב'תשובה' פעולת דיבור. מבין המעטים שרואים בתשובה פעולת דיבור אציין את לנגקר (1983) הכותב כי התשובה – מעצם טיבה – מכילה פועל ביצועי 'ענה', גלוי או חבוי. לדעתי, ההכרה ב'שאלה' כפעולת דיבור, מחייבת הכרה בכך שגם התגובה המילולית המתבקשת מן השאלה היא פעולת דיבור.

תפוצה (distribution): כפי שלאיינס (1971) מבהיר, כל יחידה לשונית (שאיננה משפט) מוגבלת במידה מסוימת מבחינת ההקשרים (או הסביבות) שבהם היא יכולה לבוא. עובדה זו באה לידי ביטוי בקביעה שלכל יחידה לשונית (שאיננה משפט) יש תפוצה אופיינית: אם שתי יחידות או יותר באות באותו תחום הקשרים, הן אמורות להיות זהות מבחינת תפוצתן, או לשון אחר, הן בעלות **תפוצה זהה או חופפת**. אם אין להן הקשרים

¹ קיפר (1980) רואה גם בסוג זה של שאלות המבקשות מידע מסוג מסוים, מידע בינרי ('כן' או 'לא').

משותפים כלל וכלל, הן נמצאות בתפוצה משלימה. בין שתי צורות התפוצה הקיצוניות – ה'זהה' וה'משלימה' – מצויים שני סוגים של זהות חלקית: א. התפוצה של יחידה אחת עשויה לכלול (מבלי להיות זהה לגמרי ל) תפוצה של יחידה אחרת. תפוצה זו קרויה תפוצה מכלילה: אם x יכול לבוא בכל הקשרים שבהם y יכול לבוא, אך יש מספר הקשרים שבהם רק y יכול לבוא, נטען שהתפוצה של y כוללת את התפוצה של x . ב. התפוצה של שתי יחידות (או יותר) עשויות לחפוף חלקית: אם יש מספר הקשרים שבהם הן x והן y יכולים לבוא, אך אף אחד מהם אינו בא בכל הקשרים שבהם האחר בא, נטען של- x ול- y יש תפוצה בעלת חפיפה חלקית או תפוצה חופפת חלקית.

בבלשנות משתמשים במונח 'תפוצה' רק לתחום ההקשרים שניתן לטעון לגביהם טענה סיסטמטית המתארת את ההגבלות החלות על היקרותה או אי היקרותה של היחידה הלשונית הנדונה. מכאן ברור שאי אפשר לדבר על ניגוד בין שתי יחידות, אלא אם כן הן מצויות לפחות בתפוצה בעלת חפיפה חלקית. שני יסודות לשוניים נמצאים בניגוד, אם החלפת אחד מהם באחר באותו הקשר יוצרת מילה אחרת או משפט אחר. אם אין זה כך, הם נמצאים בתחלופה חופשית.

1.2 על שאלות ועל משפטי שאלה

ה"א השאלה עשויה לעמוד רק בראש משפט (או פסוקית) שאלה המכונה שאלת 'כן-לא' (להלן: מ"ש 'כן-לא'); לפיכך אבהיר בקצרה להלן את מהותו של סוג שאלות זה. משמעותן של שאלות אלו, על פי יספרסון (1992), היא בדיקת האמת של הנקסוס (הקשר התחבירי שבין הנושא לנשוא, הפרדיקציה). כפי שכותבים רובינזון ורוקסטר (1972), שאלות אלו מצפות לאישור או לדחייה, כלומר הן שאלות סגורות. ההנחה המוקדמת של 'שאלת כן-לא' היא הבררה של שתי פרופוזיציות: חיובית או שלילית. לפיכך קיפר (1980) מגדיר שאלת 'כן-לא' כמערכת המכילה שתי פרופוזיציות: האחת היא שלילתה של האחרת. משום שההנחה המוקדמת של שאלת 'כן-לא' היא טענה דיסיונקטיבית (disjunctive statement) (בראון: תשמ"ג), התשובה עליהן מוגבלת לאחת משתי ברורות מנוגדות וסותרות זו את זו, שאין שתיהן יכולות להתקיים יחדיו בו זמנית, אלא רק אחת מהן יכולה להתקיים בזמן נתון. כפי שהבחין האריס (1978), כל מ"ש 'כן-לא' הוא במקורו משפט שאלה של שאלת בררה, כגון 'האם תבוא עמי או לא?'. אני מבחינה בין שאלת בררה לא מפורשת, כגון 'האם תבוא עמי?', הלא היא שאלת 'כן-לא' (במינוח הרווח בבלשנות מימי חומסקי) שבה רק אפשרות אחת באה לידי ביטוי במבנה השטח, ובין שאלת בררה מפורשת, שבה שתי האפשרויות באות לידי ביטוי במבנה השטח (בורשטיין: תשנ"ט).

צורתן של מ"ש 'כן-לא' אינה אחידה בשפות השונות. באנגלית, למשל, מ"ש 'כן-לא' אינו פותח במילת שאלה. פריז (1952) מחלק את מ"ש 'כן-לא' באנגלית למשפטים הבנויים כמשפטי שאלה – בעלי סדר מילים מהופך של הנושא ופועל העזר – ולמשפטים הבנויים כמשפטי הגדה (declarative sentence), שהנגנתם היא האמצעי היחיד המורה על היותם משפט שאלה. גם רובינזון ורוקסטר (1964) ואחרים מציינים שמ"ש 'כן-לא' מסומן על ידי סדר המילים או על ידי הנגנה של שאלה, שבלעדיה היה המשפט משפט הגדה. בעברית אין מ"ש 'כן-לא' ששינוי סדר המילים בו מציינ את היותו משפט שאלה, אך יש מ"ש 'כן-לא' הפותחים במילות שאלה (סעיף 1.3), ויש משפטים הבנויים כמשפטי הגדה, ובהם ההנגנה היא ציין השאלה היחיד.

1.3 על מילות השאלה

מילות השאלה הפותחות משפטי שאלה של שאלות חלק² (משפטי שאלה שמשפטי התשובה עליהם אינם 'כן' או 'לא', להלן מ"ש חלק) מתחלקות מבחינת חלקי הדיבור לשני סוגים: א. כינויי שאלה, כגון 'מי', 'מה', 'איזה' (תחליפי שם עצם או שם תואר); ב. תוארי פועל (של שאלה), כגון 'היכן', 'מתי', 'מדוע'.

² 'שאלת חלק' הוא המונח שנקבע על ידי האקדמיה ללשון העברית למונח WH-question.

כנכתב לעיל, מ"ש 'כן-לא' עשוי לפתוח במילות השאלה: 'ה', 'האם', 'כלום' וכי'. אין תמימות דעים בין החוקרים אם לראות במילות שאלה אלו חלק דיבור אם לאו. מאחר שמילות השאלה שבראש מ"ש חלק משתייכות לקבוצת הכינויים או לקבוצת תוארי הפועל, הדעת נותנת שגם מילות השאלה שבראש מ"ש 'כן-לא' אינן חלק דיבור עצמאי, אלא שייכות לחלק דיבור אחר. ואכן קאוטץ-גזניוס (1960) וז'ואון (1991) רואים בה"א השאלה תואר פועל, בדומה ל'למה' 'איך' 'איה' וכיוצ"ב. תמיכה לראייה זאת ניתן לקבל ממשפטי התשובה האליפטיים 'כן' או 'לא' הבאים אחרי מ"ש 'כן-לא': מאחר שמשפט התשובה בנוי מתואר פועל, הגיוני להניח כי מילת השאלה שהוא משיב עליה גם היא תואר פועל; כפי ש'מי' הוא כינוי שאלה, משום שמשפט התשובה עליו הוא שם עצם, כך ניתן לטעון כי ה"א השאלה היא תואר פועל, משום שמשפט התשובה עליה הוא 'כן' או 'לא'. הקושי בנימוק זה הוא שגם על משפט שאלה שאינו פותח במילת שאלה ניתן לענות 'כן' או 'לא'. קושי זה ניתן ליישב בטענה כי תוארי הפועל 'ה' או 'האם' מצויים ברקע משפט השאלה חסר מילת השאלה. רוזן (1997) אומר כי יש שפות שבהן שאלות 'כן-לא' מובעות על ידי פרטיקולות אינטרוגטיביות, כגון עברית: 'האם' 'ה', צרפתית: est-ce-que, לטינית: ne-. הפרטיקולות האינטרוגטיביות קצרות מאוד; הן מעמידות את כל השאלה במצב של 'תמה', והפרטיקולה – מכוח תפקידה – היא 'רמה'. המקום המועדף של מילת השאלה הוא ראש המשפט. רוזן אינו משייך אפוא את מילות השאלה לחלק דיבור אחר, אלא רואה בהן חלק דיבור. אלון (תשנ"ה) ממשיך את השקפתו של רוזן בכללותה ומרחיב אותה. הוא רואה בפרטיקולות, כגון 'מי' 'מה' 'איפה' 'מתני' 'למה' ו'מדוע', כינויי שאלה. אלון אינו מבחין אפוא בין כינויי שאלה (תחליפי שם) ובין תוארי פועל של שאלה, ורואה באלו ובאלו כינויים: בשני הראשונים ('מי' 'מה') – כינויים שהם תחליפים לשמות, ובשאר – כינויים שהם תחליפים לצירופי יחס. אני חולקת על אלון באשר לגישתו הרואה במילות השאלה האחרונות 'כינויים' בלי לשייכן לסוג הכינוי. מקובל לדבר על כינויים בקטגוריית השם כתרגום ל-pronoun, אם רוצים להרחיב את המונח 'כינוי' לקטגוריות נוספות, יש לדייק במונח ולקרוא לו על פי הקטגוריה שהוא משמש לה כינוי, במקרה זה 'כינוי תואר פועל',³ ולא 'כינוי צירוף יחס', כי צירוף יחס אינו חלק דיבור.⁴ בראון (תשמ"ג), פילוסוף של הלשון, טוען כי ניסוחה התקין, מבחינה לוגית, של כל שאלה בעברית מצריך שימוש במילת שאלה. לפי השקפתו של בראון, אין הבדל – מבחינת ציין השאלה הפורמלי – בין מ"ש 'כן-לא' ובין מ"ש חלק, אלו ואלו חייבים לפתוח במילת שאלה.

1.4 סקירת הספרות המחקרית על משפטי השאלה ברובדי הלשון העברית

1.4.1 משפט שאלה המביע 'שאלת כן-לא' במקרא

קאוטץ-גזניוס (1910) עוסקים בשני סוגי שאלה, הסוג הראשון הוא שאלה פשוטה (simple question). שאלה פשוטה מסמנת 1. שאלה שאינה פותחת בכינוי שאלה או בתואר פועל של שאלה, כגון 'אתה זה בני עשוי (בראשית כז, כד), ו-2. שאלה הפותחת בה"א השאלה, כלומר בדרך הרגילה להציג שאלה פשוטה, כגון 'העוד אביכם חי' (בראשית מג, ז). הם כותבים כי ה"א השאלה באה במקרים אלו: 1. לפני שאלה פשוטה כשהשואל אינו בטוח ביחס לתשובה הצפויה, הן לפני משפט שמני והן לפני משפט פועלי, כגון 'השמת לבך אל-עבדי איוב', (איוב ב, ג), 2. לפני שאלה שמבחינת הטון והתוכן תשובה שלילית מצופה, כגון 'אם-ימות גבר היחיה' (איוב יד, יד). ה"א השאלה באה גם לפני השאלה הראשונה בשאלת בררה (disjunctive question), הקרויה גם שאלה כפולה (double question), כגון 'האנוש מאלום יצדק אם מעשהו יטהר גברי' (איוב ד, יז). דוידסון (1924) מוסיף כי השמטת מילת השאלה מצויה יותר 1. בדיבור נמרץ 2. כאשר יש חזרה על הרעיון 3. כאשר יש כינוי גוף בראש המשפט, כגון 'הנה לאבי ולאמי לא הגדתי וְלָךְ אָגִיד' (שופטים יד, טז) ברוקלמן (1956) מכנה שאלה פשוטה בשם 'שאלת ספק'.

³ כך נוהג גלינרט (1989).

⁴ באותו אופן ניתן להמשיך ולומר כי הצירוף 'מה + עשה' הוא כינוי פועלי משום שהתשובה עליו יכולה להיות פועל, כגון 'מה עשית?' – 'למדתי/רקדתי/נסעתי/דיברתי' וכדומה.

ולטקה ואוקונור (1990) מכנים שאלה פשוטה בשם שאלות עובדה או שאלות קוטביות 'כן-לא', כמקובל בדקדוק האנגלי המודרני. כן הם כותבים כי שאלות 'כן-לא' ושאלות בררה נוטות להשתמש בה"א השאלה.

1.4.2 משפט שאלה המביע שאלת 'כן-לא' בלשון חז"ל

סגל (תרצ"ו) כותב כי השימוש בה"א השאלה הרגיל בלשון המקרא אינו מצוי הרבה בלשון המשנה בשאלות של חיוב. הוא רגיל יותר בשאלות של שלילה: 'הלוא' ו'הלא', כגון 'והלא יש שאינן מוסקי' (פאה ת, א). לדעתו, פסוקים אלו הם למעשה פסוקי קריאה, שמטרתם לסתור את הקודם להם, ומילות השאלה 'הלוא' ו'הלא' הן מילות קריאה בדומה ל'והרי'. לשיטתי, משפטים אלו הפותחים ב'הלוא' הם אכן משפטי שאלה - על פי צורתם, אך אינם שואלים שאלה מבחינת תפקידם, משום שאינם מביעים את פעולת הדיבור 'שאלה', כלומר אינם מבקשים תשובה. תפקידם של משפטים אלו, לדעתי, הוא הבעת טענה מודגשת.

1.4.3 משפט שאלה המביע שאלת 'כן-לא' בעברית חדשה

פרץ (תש"ה) כותב כי שאלת ספק (שאלה על עובדה שקיומה מוטל בספק אצל השואל והיא נענית על פי רוב במילים 'כן' ו'לא') פותחת בה"א השאלה או במילת השאלה 'האם' ויש שהיא באה בלי כל סימן מיוחד. כאשר אין מילת שאלה בראש המשפט, מובעת השאלה בדיבור בהטעמת שאלה בלבד. צדקה (תשמ"א) מציין כי שאלת 'כן-לא' פותחת במילות השאלה: 'ה', 'האם', 'כלום'. בלשון הדיבור מסתפק השואל בהנגנה המיוחדת בלא מיליות השאלה. גלינרט (1989) כותב כי בלשון הפורמלית, הדבורה והכתובה, משתמשים בדרך כלל ב-'האם' ובלשון הספרות - בה"א השאלה.

1.5 דרך המחקר

כל המשפטים והפסוקים במקרא הפותחים בה"א השאלה נאספו באמצעות חיפוש בקונקורדנציה ומוינו על פי חלקי הדיבור של המילים שה"א השאלה קודמת להן. בעקבות המיון גובשו התנאים המורפו-סינטקטיים שבהם ה"א השאלה נקריית. תנאים אלו הושו לתנאים שבהם ה"א היידוע באה, והוסקו מסקנות באשר ליחסי התפוצה ביניהן. אחר כך הושו הממצאים שנאספו בלשון המקרא לממצאים שנאספו בעיתונות הכתובה בת-ימינו בשנים 1990-2002⁵, ונוסחו התנאים השווים והשונים להיקרויות ה"א השאלה וה"א היידוע.

2. מיון ההיקרויות של ה"א השאלה במקרא

2.0 לתחילית (prefix) 'ha' בעברית יש שני מובנים שונים: ציון יידוע וציון שאלה. ברוב המקרים הניקוד עשוי לסייע בהבחנה בין השניים. אולם המטרה בעבודה זו היא לבדוק אם הסביבה הלשונית עשויה להיות סימן היכר בלבדי למשמעות ה-'ha' (בהתעלמות מן הניקוד), כלומר לבדוק אם משמעותה של ה-'ha' יכולה להיתפס רק בהתחשב בסביבה הדקדוקית שבה היא נמצאת. נערך מיון בן שני שלבים של כל היקרויות ה"א השאלה במקרא: בשלב הראשון מוינו כל היקרויותיה של ה"א השאלה בסביבות לשוניות שבהן ה"א היידוע מנועה בשל חלק דיבור שאינו מכיל את קטגוריית היידוע או בשל היות שם העצם מיועד שלא באמצעות ה"א היידוע. נושא היידוע מוזכר אצל רוזן (1977), רובינשטיין (תשכ"ט), אלון (תשנ"ה), ונחקר ביסודיות על ידי פרוכטמן (תשל"ט, תשמ"ב). כפי שקובעת פרוכטמן, בעברית הישראלית הקטגוריות המיידעות כוללות את כל האיברים הנמצאים במצב של מניעה הדדית (המונח הנקוט במאמר: 'תפוצה משלימה') עם הצירוף 'ה+שם עצם' ובקבוצת בחירה אתו. בשלב השני נבדקו היקרויותיה של ה"א השאלה בסביבות שבהן גם ה"א היידוע עשויה לבוא.

⁵ העיתונים שנבדקו הם 'הארץ', 'ידיעות אחרונות', 'מעריב', 'כל העיר' ו'ירושלים' על מוספיהם השונים.

בסעיפים 2.1 – 2.6 נבדקו היקרויותיה של ה"א השאלה בסביבות שבהן ה"א היידוע מנועה מלבוא בשל חלק דיבור שאינו מכיל את קטגוריית היידוע או בשל יידוע שם העצם.

2.1 ה"א השאלה לפני פעלים

ה"א השאלה באה במקרא 193 פעמים לפני פעלים בכל הזמנים ובכל הדרכים. בדרך כלל היא באה לפני פועל במספר יחיד, אך יש גם דוגמות לפני פועל ברבים. הפועל מכיל את הקטגוריות: 'זמן', 'גוף-מין-מספר'. הקטגוריה 'יידוע' אינה קיימת בו, לפיכך ה"א היידוע מנועה מלבוא לפני פעלים. אולם מה שנראה כ-ה"א היידוע משמש במקרא במקומות כינוי זיקה הפותח פסוקית לוואי זיקה לפני פועל בעבר (ביחיד או ברבים). שימוש זה מצוי בספרים המאוחרים (עזרא, דברי הימים) ופעם אחת ביהושע. בשאר הספרים אין ה"א משמשת כינוי זיקה לפסוקית זיקה שבראשה פועל מפורש (קאוטץ-גזניוס 1910), פרץ (משפט הזיקה) ואחרים.

2.1.1 ה"א השאלה לפני פעלים בצורת יקטול

דוגמות:

היאבֶּה רִים עֲבָדָה אִם-גִּלְיָן עַל-אֲבוֹסָדָה (איוב לט, ט)
האוֹכֵל בֶּשֶׂר אֲבִירִים (תהילים נ, יג)
הַתְּאַמֵּן בּוֹ כִּי-יִשׁוּב זֶרְעָךָ (איוב לט, יב)
הַלֹּאמֵר חֲמֹר לִיצְרוֹ (ישעיהו מה ט)
הַתְּבוֹא לָךְ שִׁבְע־שָׁנִים רָעַב (שמואל ב כד, יג)
אִם יָמוּת גְּבֵר הַיְחִיָּה (איוב יד, יד)
אִם יָגַע טָמֵא נִפֶּשׁ הַיְטָמֵא (חגי ב, יג)
הַאֲשַׁנְנוּ (שמואל א ל, ח)
הַתּוֹרְדֵנִי אֶל-הַגְּדוּד הַזֶּה (שמואל א ל, טו)

2.1.2 ה"א השאלה לפני פעלים בצורת קטל

דוגמות:

הַיְדַעְתֶּם אֶת-לֶבֶן בֶּן-נְחֹר (בראשית כט, ה)
הַרְצַחְתָּ וְגַם-יָרַשְׁתָּ (מלכים א כא, יט)
הַהִיִּתָה זֹאת בִּימִיכָם (יואל א, ב)
הַשְׁמֵתָ לְבָדָה אֶל-עַבְדִּי אִיּוֹב (איוב ב, ג)
הֲבֵא עוֹד הַלֵּם אִישׁ (שמואל א י, כב)
הֲבֵאתָ עַד-נִבְכִי יָם (איוב לח, טז)
הַמְצַתֵּנִי אוֹיְבֵי (מלכים א כא, כ)

2.1.3 ה"א השאלה לפני מקור מוחלט

דוגמות:

הַחֶשֶׁב אֲשִׁיב אֶת-בְּנֵי אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִצַּאתָ מִשָּׁם (בראשית כד, ה)
הַאֲכֹל אֲכַלְנוּ מִן-הַמֶּלֶךְ (שמואל ב יט, מג)
הַאֲמֹר וְתֹאמַר אֱלֹהִים אֲנִי (יחזקאל כח, ט)
הַגִּנֵּב רָצַח וְנָאֵף וְהִשָּׁבַע לְשָׁקֵר (ירמיהו ז ט)
הַטּוֹב טוֹב אֶתָּה מִבְּלָק (שופטים יא כה)
הַהִיטֵב חָרָה-לָךְ עַל-הַקִּיקִיּוֹן (יונה ד, ט)
הַמֵּאֵס מֵאֲסַת אֶת-יְהוּדָה (ירמיהו יד, יט)
הַהִמֵּת הִמֵּתָהוּ חִזְקִיָּהוּ (ירמיהו כו, יט)
הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ (בראשית לו, ח)

2.1.4 ה"א השאלה לפני מקור נטוי

דוגמות:

הִלְדָּרְשׁ אֶתִּי אַתֶּם בְּאִים (יחזקאל כ, ג)
הִלְבִּי בִּזְהִלְתָּ קְהֵלְךָ הִלְשַׁלְּלָה שְׁלַל אֶתְּךָ בָּא (יחזקאל לח, יג)
הִלְהַרְגֵנִי אֶתְּךָ אִמֵּר (שמות ב, יד)
הִלְרָשְׁנוּ קְרֵאתֶם לָנוּ (שופטים יד, טו)
מֵה-טוֹב לָכֶם הַמְּשַׁל בְּכֶם שְׁבָעִים אִישׁ [...] אִם מְשַׁל בְּכֶם אִישׁ אֶחָד (שופטים ט, ב)
בדוגמה האחרונה יש מ"ש 'חלק' ואחריו מ"ש 'כן-לא' שהוא מ"ש בררה מפורשת, המתפקד כהצעת תשובה לשאלה. מ"ש 'חלק' הפותח ב'מה' מביע שאלה פתוחה, כלומר שאלה שתיתכנה לה תשובות רבות הממלאות את הפער הלקסיקלי של 'מה'. אולם מיד אחרי מ"ש 'חלק', בא מ"ש בררה המציע שתי אפשרויות תשובה לשאלה. הנמען אינו מוצב אפוא בפני שאלה פתוחה (הפותחת ב'מה'), אלא בפני שאלה סגורה שעליה תיתכנה רק שתי תשובות המפורשות בשאלה עצמה.⁶
ה"א השאלה באה במקרא 164 פעמים לפני פעלים בצורת 'קטל' ו-'יקטול', 21 פעמים לפני מקור מוחלט, ו-8 פעמים לפני מקור נטוי.

2.2 ה"א השאלה לפני דמויי פועל (ורבואידים)⁷

ה"א היידוע אינה באה לפני דמויי פועל משום שדמויי פועל אינם מכילים את קטגוריית היידוע. ה"א השאלה באה במקרא לפני דמויי פועל 24 פעמים.

2.2.1 ה"א השאלה לפני 'יש'

ה"א השאלה באה במקרא 19 פעמים לפני דמוי הפועל 'יש'.

דוגמות:

הִישׁ לָכֶם אֶח (בראשית מג, ז)
הִישׁ בֵּית-אֲבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיךָ (בראשית כד, כג)

2.2.2 ה"א השאלה לפני 'אין'

ה"א השאלה באה במקרא 5 פעמים לפני דמוי הפועל 'אין'.

דוגמות:

הֲאֵין פֶּה נִבְיָא לַאֲדוּנִי עוֹד (מלכים א כב, ז)
הֲאֵין בְּבָנוֹת אַחִיךָ וּבְכָל-עַמֵּי אֲשֶׁה (שופטים יד, ג)
הֲאֵינְךָ רֹאֶה מֵה הִמָּה עֹשִׂים (ירמיהו ז, יז)

2.3 ה"א השאלה לפני תואר פועל

ה"א היידוע אינה באה לפני תואר פועל משום שחלק הדיבור הזה אינו מכיל את קטגוריית היידוע.

ה"א השאלה באה במקרא 10 פעמים לפני תוארי פועל. מהן 4 פעמים - לפני 'אמנם'.

דוגמות:

הֲאֵמְנָם לֹא אוֹכַל כְּבֹדְךָ (במדבר כב, לז)
הֲחִנָּם יִרְא אֵיּוֹב אֱלֹהִים (איוב א, ט)
הֲטָרָם תִּדְעַ כִּי אֲבָדָה מִצְרָיִם (שמות י, ז)⁸

⁶ דגם זה ודומים לו מצויים אצל בורשטיין (תשנ"ט, עמ' 118)

⁷ המונח על פי רוזן (1977 עמ' 214).

⁸ 'טרם' עשויה לשמש תואר פועל או מילת שעבוד.

2.3.1 ה"א השאלה לפני תואר הפועל 'לא'⁹

ה"א השאלה באה במקרא 267 פעמים לפני 'לא' מכלל כ - 640 היקרויותיה במקרא. מספר פעמים באה לפני 'הלא' ו' החיבור, תופעה שאינה מצויה בשאר ההיקרויות של ה"א השאלה. סגל (תרצ"ו), פסברג (תשנ"ד) ואחרים כותבים כי הצירוף 'הלא' מביע שאלה שלילית רטורית. המונח 'שאלה שלילית רטורית' הוא מונח שמבלבל בין תפקיד ובין צורה. לאמתו של דבר מדובר במשפט שאלה שאינו מביע שאלה, אלא מביע טענה מודגשת (בורשטיין: תשנ"ט). פסברג קובע על סמך תרגום השבעים כי במשמעותו 'הלוא' הוא נרדף ל'הנה'. תמיכה לניתוח זה מוצאים פסברג ואחרים בחילופי 'הלא' בספר מלכים ב'הנה' בטקסטים המקבילים בדברי הימים. פסברג מביא מדברי בראון (1987) שבהסתמכו על עדויות מלשונות שמיות צפוניות-מערביות, מבחין בין 'הלא' במקרא המשמשת מילת שאלה שלילית ובין '*הלא' המשמשת מילת קריאה בדומה ל'הנה', ומדברי בן-חיים שבהסתמכו על המסורת השומרנית העלה את האפשרות להבחין בין מילת השלילה 'הלא' לבין מילת הקריאה 'הלוא'.

דוגמות:

הֲלֹא אֶת אֲשֶׁר יָשִׁים הַ בְּפִי אֲתוּ אֲשֶׁמֶר לְדָבָר (במדבר כג, יב)
הֲלֹא-אֶצְלֶתְ לִי בְרָכָה (בראשית כז, לו)

2.4 ה"א השאלה לפני מילת קישור

ה"א היידוע אינה באה לפני מילת קישור, משום שהן אינן מכילות את קטגוריית היידוע. ה"א השאלה באה במקרא 9 פעמים לפני 'גם', מתוכן 4 במשפט השאלה: 'הגם שאול בנביאים'. 6 פעמים היא באה לפני 'אף', פעמיים - לפני 'אם', 4 פעמים - לפני 'כי', ולפני 'אשר' - פעם אחת.

דוגמות:

הֲגַם הִלַּם רְאִיתִי אַחֲרַי רְאִי (בראשית טז, יג)
הֲאִף תִּסְפָּה צְדִיק עִם-רָשָׁע (בראשית יח, כג)
הֲאִם תִּמְנֹנוּ לְגֹזַע (במדבר יז, כח)
הֲאִם אֵין עֲזָרְתִּי בִי (איוב ו, יג)
הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב (בראשית כז, לו)
הֲכִי-אֶמְרָתִי הִבּוּ לִי (איוב ו, כב)
הֲאֲשֶׁר שְׁבִית בְּחַרְבָּךְ וּבְקִשְׁתְּךָ אֶתָּה מִכָּה (מלכים ב ו, כב)

כאן המקום להסב את תשומת הלב לקשר שבין מילת השאלה הפותחת פסוקית שאלה עקיפה לבין מילת השעבוד של תנאי במספר שפות: if באנגלית, si בצרפתית, om בדנית, ob בגרמנית (יספרסן: 1992). בעברית, פסוקית שאלה עקיפה עשויה לפתוח הן בה"א השאלה, הן ב'אם' (מילת שעבוד לתנאי) והן בשילוב של השתיים: 'האם'. האחרונה מצויה במקרא רק פעמיים אך רווחת בעברית בת-ימינו, ומצויה הן בראש משפט שאלה ישירה והן בראש פסוקית שאלה עקיפה. השימוש במילות השעבוד 'אם', 'כי' ו'אשר'¹⁰ הן להבעת תנאי והן להבעת שאלה מקורו, כנראה, ביסוד הספק המצוי בשניהם; הגורם לשאול שאלה הוא הספק, ובהבעת תנאי יש ספק הנובע מאי הוודאות באשר למימוש של התנאי.

⁹ 'לא' מוגדרת בספרים רבים 'מילת שלילה'. אני רואה בהגדרה זו הגדרה עמומה ומעדיפה לראות בה תואר פועל המביע מידה. גם ברוקלמן (1961: חלק ראשון, עמ' 328) רואה ב'לא' תואר פועל של שלילה וכן קאוטץ-גזניוס (1910: עמ' 294) רואים ב'לא' תואר פועל.

¹⁰ דוגמה ל-'כי' כמילת שעבוד לתנאי: 'כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד' (שמות כא, ב), דוגמה ל-'אשר' כמילת שעבוד לתנאי: 'והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל' (ויקרא ז, יט).

2.5 ה"א השאלה לפני מילת יחס

ה"א היידוע אינה באה לפני מילת יחס, משום שמילות היחס אינן מכילות את קטגוריית היידוע.
ה"א השאלה באה במקרא 63 פעמים לפני מילת יחס.

2.5.1 ה"א השאלה לפני מילת יחס + כינוי גוף חבור

הִלְהוּ תִשְׁבְּרָנָה [...] הִלְהוּ תַעֲגְנָה (רות א, יג)
הַמְּנִי יִפְּלֵא כָּל-דָּבָר (ירמיהו לב, כז)
הֵאֲתִי הֵם מִכְּעָסִים (ירמיהו ז, יט)
הִלְמַעֲנָד תַעֲזֹב אֶרֶץ (איוב יח, ד)
וְאֶרְצָה הַעוֹדֵם חַיִּים (שמות ד, יח)¹¹

2.5.2 ה"א השאלה לפני מילת יחס + שם עצם

הַבְּדַרְךָ אֲבוֹתֶיכֶם אֲתֶם נְטֻמָּאִים (יחזקאל כ, ל)
הֲאֵל אֲדֹנָיִךְ וְאֵלֶיךָ שְׁלַחְנִי אֲדֹנִי (ישעיהו לו, יב)
וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הִלְבֹּן מֵאֵה-שָׁנָה יִנְלָד (בראשית יז, יז)
הֲלֹאֵל תִּדְבְּרוּ עוֹלָה (איוב יג, ז)
הַמְבַלְעָדִי הַעֲלִיתִי עַל-הַמְקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁחִיתוֹ (מלכים ב יח, כה)
וַיֹּאמְרוּ הַכְּזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת-אַחוֹתֵנוּ (בראשית לד, לא)
הַמְבִינְתֶךָ יֶאֱבֶר-נָךְ (איוב לט, כו)
הַמֶּן-הַסֹּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לְכֶם מִים (במדבר כ, י)
הַמִּימִיךָ צוֹיֵת בְּקֶר (איוב לח, יב)
הַתַּחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי (בראשית ל, ב)

2.5.3 ה"א השאלה לפני מילת יחס + כינוי רמז

2.5.3.1 ה"א השאלה לפני מילת היחס 'ל'

'הלזה' היא צורה דו משמעית: היא יכולה להתפרש כ-ה"א השאלה + ל + כינוי רמז, והיא יכולה להתפרש ככינוי הרמז "הלזה".

בדוגמה הבאה מצוי המבנה: ה"א השאלה + ל' (מילת היחס) + 'זה' (כינוי רמז מועצם):

הֲלֹזָה תִקְרָא-צוֹם (ישעיהו נח, ה)

לעומת זאת בדוגמה: מִי הָאִישׁ הֲלֹזָה (בראשית כד, סה), 'הלזה' הוא כינוי רמז הבא במקרא פעמיים כלואי לשם עצם. 'הלזה' ככינוי רמז אינו בא במעמד מועצם.

2.5.3.2 ה"א השאלה לפני מילות יחס אחרות

כאשר מילת היחס הקודמת לכינוי הרמז אינה 'ל', לא תבוא ה"א היידוע לפניו. לפיכך ה-ה"א העומדת בראש הצירוף הפותח במילת יחס יכולה להיות רק ה"א השאלה.

דוגמות:

הַתַּחַת זֹאת לֹא יוֹמַת שְׁמַעִי (שמואל ב יט, כב)

הַעַל אֱלֹהִים אֲנַחֵם (ישעיהו נז, ו)

הַעַל זֹאת לֹא-תִרְגַּז הָאֶרֶץ (עמוס ח, ח)

(הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו. הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם) הַכֹּזֵה יְהִי צוֹם אֲבִתְרָהוּ יוֹם עֲנוֹת אֲדָם נִפְשׁוֹ (הלכף כאגמן ראשו ושק אפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לאדני הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה [...]) (ישעיהו נח, ה)

¹¹ 'עוד' עשויה להיות מילת יחס, תואר פועל ומילת שעבוד.

בדוגמה שלפנינו 'כְּזָה' נמצאת במעמד מועצם (אין לפניה הגרעין 'צום'), והיא כינוי קטפורי ואנפורי כאחת. 'כזה' מצויה במקרא שבע פעמים בלי ה"א לפניו. הוא באה במעמד לוואי או מועצם.¹²

2.5.4 ה"א השאלה לפני מילת יחס + תואר פועל

דוגמה:
העל-כן יִרִיק חֲרָמוֹ (חבקוק א, יז)

2.6 ה"א השאלה לפני חג"ם¹³

ה"א היידוע אינה באה לפני חג"ם, משום ש-חג"ם אינם מכילים את קטגוריית היידוע. ה"א השאלה באה במקרא שלוש פעמים לפני 'טוב' המשמש חג"ם.

דוגמות:

הטוב הַיּוֹתֵדֶךָ כְּהוֹן (שופטים יח, יט)

הטוב לְךָ כִּי-תַעֲשֶׂק (איוב י, ג)

הטוב כִּי יַחְקֹר אֶתְכֶם (איוב יג, ט)

עד כה נבדקו היקרויותיה של ה"א השאלה בסביבות מורפו-סינטקטיות שבהן ה"א היידוע אינה עשויה לבוא משום שחלק הדיבור שהה"א עומדת בראשו אינו מכיל את קטגוריית היידוע. תם אפוא השלב הראשון של המיון, ועתה יחל המיון השני שבו ייבדקו היקרויותיה של ה"א השאלה בסביבות מורפו-סינטקטיות שבהן הא היידוע עשויה לבוא, משום שחלק הדיבור שהה"א עומדת בראשו מכיל את קטגוריית היידוע.

2.7 ה"א השאלה לפני בינוני

ה"א הבאה לפני בינוני עשויה להיות ה"א השאלה או ה"א היידוע או ה"א הזיקה. ה"א היידוע עשויה לבוא לפני בינוני משום שבמקרא הבינוני נתפס כצורה שמנית: סדר המילים במשפט שנשואו בינוני הוא כסדר המילים הרגיל במשפט שמני, ושליטת הבינוני נעשית באמצעות 'איך' ולא באמצעות 'לא'. אולם לפני שאר צורות הפועל – מבלי להתייחס למקרים מיוחדים – רק ה"א השאלה יכולה לבוא. לפיכך הדוגמות שבהן ה"א השאלה קודמת לבינוני לא נכללו בסעיף 2.1 שבו ה"א השאלה קודמת לפועל.

2.7.1 ה"א השאלה לפני בינוני פועל

דוגמות:

המְכַסֶּה אֲנִי מְאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה (בראשית יח, יז)

הַרְאָה אֶתְּהָ מֵהֶם עֹשִׂים (יחזקאל ח, ו)

הַמְשַׁחִית אֶתְּהָ אֶת כָּל-שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל (יחזקאל ט, ח)

לְמַעַן נִסּוֹת בָּם אֶת-יִשְׂרָאֵל הַשְּׂמֵרִים הֵם אֶת-דָּרְדָרְךָ הַ (שפטים ב, כב)

בכל הדוגמות הללו ה"א השאלה באה לפני נשוא בינוני פועל, ואחריו בא נושא כינוי גוף פרוד.

דוגמות שבהן ה-ה"א הקודמת לבינוני פועל היא ה"א הזיקה:

הַנֹּטֵעַ אֲזוֹן הָלֵא יִשְׁמַע אִם יִצָּר עֵינָיו הָלֵא יִבִּיט (תהלים צד, ט)

הַיֹּסֵר גּוֹיִם הָלֵא יוֹכִיחַ הַמְלִמֵּד אֶדָם דַּעַת (תהלים צד, י)

המְכַסֶּה שְׂמִיִם בְּעֵבִים הַמְכִּינֵן לְאַרְצָה מִטָּר [...] לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה (תהלים קמו, ח) בשלוש הדוגמות האחרונות ה"א הזיקה באה לפני בינוני פועל המשמש נשוא בפסוקית נושא ואחריו בא מושא. לולי הייתה זו פסוקית זיקה של נושא, אפשר היה לטעון כי יש כאן צורת סמיכות הבנויה מנסמך שהוא בינוני ומסומך שם עצם. ה"א הזיקה באה באותה סביבה שה"א השאלה באה, דהיינו לפני בינוני. אך כאשר ה"א

¹² פרוכטמן (תש"ל:ט) ואלון (תשנ"ה) רואים ב"כזה" הבא לפני שם עצם (או אחריו) בעברית בת-ימינו 'מתחם' המונע את ה"א היידוע.

¹³ המונח 'חג"ם' על פי רוזן (1977 עמ' 220).

השאלה נקריט בראש המשפט או הפסוקית המשפט מכיל נושא מפורש – כינוי גוף פרוד¹⁴, ואילו כאשר ה"א הזיקה באה, יש פסוקית נושא ואין נושא מפורש מחוץ לבינוני.

במקרא משפט הגדה שמני שנוואו בינוני יכול להיות 'אני המכסה' או 'מכסה אני', 'אתה הראה' או 'ראה אתה', 'אתה המשחית' או 'משחית אתה', כלומר: 'נושא כינוי גוף + ה"א היידוע + בינוני' או 'בינוני לא מיודע + כינוי גוף פרוד'. אך אין במקרא דוגמות למשפט הגדה שמני הפותח בבינוני שבראשו ה"א היידוע ואחריו כינוי גוף פרוד.

2.7.2 ה"א השאלה לפני בינוני פעול

יש דוגמה אחת לה"א השאלה לפני בינוני פעול, וגם היא אינה חד משמעית:
הָאֱמֹר בֵּית-יַעֲקֹב הֶקְצֵר רוּחַ ה' אִם-אֶלֶּה מְעַלְלִיו (מיכה ב ז)
בהנחה שזו ה"א השאלה, המשמעות היא 'היאמר (=הישאל) בית יעקב'. אך יש הרואים בה"א שבראש המשפט ה"א הזיקה, ולפי ראייה זו משמעות הביטוי תהא של קריאה 'אתה שנקראת בית יעקב'. סגל (תש"ך) נותן את שתי האפשרויות ואינו מכריע ביניהן.

בסעיפים שלהלן אבדוק את היקרויותיה של ה"א השאלה לפני חלקי דיבור הכלולים בקטגוריית השם:
בסעיפים 2.8 – 2.9 לפני תחליפי שמות עצם מיודעים – כינוי הגוף והרמז, בסעיפים 2.10.1 – 2.10.3 לפני שמות עצם מיודעים, ובסעיפים 2.10.2 – 2.12 לפני שמות עצם או שמות תואר לא מיודעים.

2.8 ה"א השאלה לפני כינוי גוף פרוד

כינוי גוף פרודים נחשבים למיודעים, לכן הציפייה היא שה"א היידוע לא תבוא לפניהם.
ה"א השאלה באה לפניהם 15 פעמים במקרא.

2.8.1 ה"א השאלה לפני כינוי גוף ראשון ושני

ה"א השאלה מצויה במקרא לפני 'אנכי' פעמיים, לפני 'אני' - פעם אחת, עשר פעמים לפני 'אתה', ופעם אחת לפני 'אתם'. אך אין דוגמות לה"א השאלה לפני כינוי הגוף: 'את', 'אתן', '(א)נחנו'. אין שום הסבר מורפולוגי סינטקטי לאי היקרותה של ה"א השאלה לפני כינוי גוף אלו דווקא. הנחתי היא כי ההסבר לאי היקרות הכינויים ממין נקבה נעוץ בנסיבות חברתיות תרבותיות: ההתייחסות המועטה לנשים במקרא. מספר היקרויותיה של 'את' במקרא הוא פחות מעשירית מספר היקרויותיה של 'אתה', מספר היקרויותיה של 'אתן(ה) הוא חמש, ומספר היקרויותיה של 'אתם' הוא כשלוש מאות חמישים. אי-היקרותה של ה"א השאלה לפני '(א)נחנו' ניתנת אולי להסבר בכך שאדם שואל בדרך כלל שאלות ביחס לזולת ולא ביחס לעצמו או לקבוצה שהוא חלק ממנה. שאלות לגבי גוף ראשון מופנות בדרך כלל לסמכות גבוהה יותר, אלא אם כן מדובר במשפטי שאלה שאינם ממלאים תפקיד של שאלה.

דוגמות לה"א השאלה לפני כינוי גוף ראשון ושני:

הָאֲנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל-הָעָם הַזֶּה? (במדבר יא, יב)

הָאֲנִי אֲשַׁבֵּר וְלֹא אוֹלִיד (ישעיהו סו, ט)

הָאֲתָה זֶה בָּנִי עֲשׂו אִם-לֹא (בראשית כז, כא)

הָאֲתָם תָּרִיבוּן לְבַעַל (שופטים ו, לא)

2.8.2 ה"א השאלה לפני כינוי גוף שלישי

צורתם של כינויי הגוף השלישי שקודמת להם ה"א השאלה שווה לצורתם של כינויי הרמז לרחוק: ההוא, ההיא, ההם, ההמה, ההנה.

ה"א השאלה לפני 'הוא' באה במקרא פעם אחת בלבד, וגם היא לא בטוחה:

¹⁴ ר' סעיף 2.9.1.3 'השמר אחי אנכי' (בראשית ג, ט).

ההוא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה (במדבר כג, יט)

ייתכן כי מדובר כאן בכינוי רמז הפותח משפט שאלה החסר מילת שאלה, שרק הנגנתו מעידה על היותו משפט שאלה.

'ההוא' ככינוי רמז מצוי במקרא יותר מ-200 פעמים, אך רק אחרי שם עצם כמגדיר, כלומר: הוא אינו בא במעמד מועצם. לפיכך אני נוטה לראות בדוגמה דלעיל ה"א השאלה. אך זו יכולה להיות גם דוגמה יחידה ל'ההוא' ככינוי רמז מועצם במקרא.

ה"א השאלה אינה באה במקרא לפני 'היא'. 'היא' מצויה רק ככינוי רמז אחרי שם עצם, כלומר היא אינה באה בראש משפט או פסוקית. 'היא' באה במקרא בעיקר אחרי שמות עצם, כגון 'שנה' 'עת' 'ארץ' (חיל), ולא אחרי שמות עצם (+חיל). פעם אחת בלבד 'היא' באה אחרי שם עצם (+חיל) – 'אשה'. זו, כנראה, הסיבה לכך ש'היא' לא קיבלה במקרא מעמד מועצם.

ה"א השאלה אינה באה לפני 'הם'. 'הם' מצוי רק ככינוי רמז אחרי שם עצם.

ה"א השאלה אינה באה לפני כינוי הגוף 'המה'. 'המה' מצוי רק ככינוי רמז הבא אחרי שם עצם כמגדיר.

ה"א השאלה אינה באה לפני כינוי הגוף 'הנה'. 'הנה' בא פעם אחת ככינוי רמז אחרי שם עצם כמגדיר.

2.9 ה"א השאלה לפני כינוי רמז

כינוי הרמז נחשבים למיודעים ולכן מבחינה לוגית הציפייה היא ש-ה"א היידוע לא תבוא לפניו. אולם בשל גֵרָרָה כינוי רמז הבא אחרי שם עצם המיודע על ידי ה"א היידוע (ולא בדרך אחרת), מקבל גם הוא את ה"א היידוע.

ה"א השאלה לפני כינוי הרמז 'זה' באה במקרא 4 פעמים.

הַזֶּה אַחֲיֶיכֶם הַקָּטָן (בראשית מג, כט)

ה"א היידוע לפני כינוי הרמז 'זה' באה במקרא יותר מ-350 פעמים, אך רק אחרי שם עצם מיודע, כלומר 'הזה' אינה באה במעמד מועצם.

ה"א השאלה לפני כינוי הרמז 'זאת' באה 5 פעמים.

הַזֹּאת חֲשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט (איוב לה, ב)

ה"א היידוע לפני כינוי הרמז 'זאת' באה אחרי שם עצם מיודע למעלה מ-200 פעמים.

לא נמצאו דוגמות של ה"א השאלה לפני כינוי הרמז 'אלה'.

ה"א היידוע לפני כינוי הרמז 'האלה' מצוי רק אחרי שם עצם מיודע. אין במקרא 'האלה' בלי הגרעין שלפניו.

מאחר שכינוי הרמז בתוספת ה"א היידוע בא רק אחרי שם העצם, ואילו ה"א השאלה באה לפני כינוי רמז

בראש משפט או פסוקית, הן אינן באות באותו מיקום במשפט.

ה"א השאלה אינה באה לפני כינוי רמז הפותח בה"א היידוע.

לסיכום ייאמר, כי הן ה"א השאלה והן ה"א היידוע יכולות לבוא לפני כינוי רמז, אך כשה"א השאלה קודמת

לכינוי הרמז, הוא בא במעמד מועצם בראש המשפט או בראש הפסוקית, ואילו כשה"א היידוע קודמת לו, הוא

נמצא במעמד של לוואי, כלומר: בא אחרי שם עצם.

2.10 ה"א השאלה לפני שמות עצם ושמות תואר

ה"א היידוע באה לפני שם שאינו מיודע, והופכת אותו למיודע, ה"א השאלה באה גם לפני שם מיודע (שלא

באמצעות ה"א היידוע), אם הוא עומד בראש משפט או פסוקית.

2.10.1 ה"א השאלה לפני שמות מיודעים שלא באמצעות ה"א היידוע

מאחר שהשמות שבסעיף זה הם שמות מיודעים, ה"א היידוע אינה יכולה לבוא לפניהם.

ה"א השאלה באה במקרא 16 פעמים לפני שם עצם מיודע.

2.10.1.1 ה"א השאלה לפני שם עצם + כינוי קניין חבור

דוגמות:

האחיקם זבאו למלקמה (במדבר לב, ו)
הדרכי לא יתכן (יחזקאל יח, כה)
הדרכי לא יתכנו (יחזקאל יח, כט)
הקולף זה בני דוד (שמואל א כד, יז)
הפניו תשאון אם לאל תריבון (איוב יג, ח)

2.10.1.2 ה"א השאלה לפני שם פרטי

ה"א השאלה באה במקרא פעם אחת לפני שם עצם פרטי, לפני השם המפורש:
האדני אין בציון אם מלך אין בה (ירמיהו ח, יט)

2.10.1.3 ה"א השאלה לפני שם עצם נסמך שסומכו מיודע

בשתי הדוגמות הראשונות הנסמך הוא בצורת בינוני.

דוגמות:

השמר אחי אנכי (בראשית ד, ט)
השפט כל-הארץ לא יעשה משפט (בראשית יח, כה)
הדם האנשים האלה אשתה (דברי הימים א יא, יט)
החקר אלוה תמצא (איוב יא, ז)
היד ה' תקצר (במדבר יא, כג)
היד יואב אתך בכל-זאת (שמואל ב יד, יט)
הכתנת בנד הוא אם-לא (בראשית לו, לב)
הכל היום יחרש החרש (ישעיהו כח, כד)

2.10.2 ה"א השאלה לפני שמות עצם לא מיודעים

2.10.2.1 ה"א השאלה לפני שם עצם שמצטרף אליו לוואי לא מיודע

אחרי שם העצם (הגרעין) שבראשו באה ה"א השאלה מצוי לוואי שאינו מיודע, והוא סימן היכר מובהק לכך שזו ה"א השאלה ולא ה"א היידוע. לו הייתה זו ה"א היידוע, ולא ה"א השאלה, היה צריך להיות התאם ביידוע בין הגרעין לבין הלוואי, שם התואר או המספר המונה.

דוגמות:

הברכה אחת הוא-לך אבי (בראשית כז, לח)
הגוי גם-צדיק תהרג (בראשית כ, ד)
הבן יקיר לי אפרים (ירמיהו לא, כ (יט))¹⁵

2.10.2.2 ה"א השאלה לפני שם עצם שאחריו הלוואי 'כמו' + כינוי גוף חבור

ה"א השאלה באה לפני צירוף שמני הבנוי משם עצם גרעין ומילת היחס 'כמו' + כג"ח כלוואי. משום שהלוואי 'כמו' + כג"ח בא רק אחרי שם לא מיודע, הה"א שבראש הצירוף אינה יכולה להיות ה"א היידוע. יש לכך דוגמה אחת במקרא: האיש פמוני יברח (נחמיה ו, יא)

¹⁵ פרוכטמן (תשלי"ט) נותנת את הדוגמה: 'כשהאם והבן יקיר שלה' מתוך 'החיים הקצרים' של אהרן מגד כאחת הדוגמות לתופעה שבעברית מדוברת נוספת ה"א היידוע על פי רוב לראש הצירוף, ועל ידי כך הופך הצירוף לבעין מילה אחת על פי חוקי הצטרפות חדשים. נראה לי כי הצירוף החדש 'הבן יקיר' נוצר מאי הבנה של הפסוק המקראי ותפיסת ה"א השאלה כ-ה"א היידוע. גם בספרו של גרשון שקד 'מהגרים' עמ' 247 מצוי הצירוף 'הבן-יקיר'.

מבחינה לוגית, שם מיודע, אין צורך להשוותו לשם אחר כדי להמחישו או לתארו, ולעומת זאת שם שאינו מיודע, יש צורך להשוותו לשם אחר כדי להמחישו, להסבירו או לתארו. הסבר לוגי זה בא לידי ביטוי בלשון באופן זה: לשם עצם מיודע לא יצטרף לוואי הפותח ב'כמו', או בהיפוך הסיבה והמסובב: מילת היחס 'כמו' + כינוי גוף חברו בהצטרפה כלוואי לשם עצם מונעת את יידועו.¹⁶

2.10.2.3 ה"א השאלה לפני 'שלוש':

'השלוש', 'השלוש' + שם עצם, 'השלוש' + ל + שם עצם/כינוי גוף חברו – אלו נוסחות קבועות לשאול לשלום מישהו. במקרא יש 13 היקרויות של 'השלוש' בנוסחות אלו.

דוגמות:

הַשְּׁלוֹם (מלכים ב ט, יא)

הַשְּׁלוֹם לוֹ (בראשית כט, ח)

הַשְּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן (בראשית מג, כז)

הַשְּׁלוֹם זְמַרְיָה הַרְגָּאֲדָנִי (מלכים ב ט, לא)

הצורה 'השלוש' שבה הה"א היא היידוע מצויה במבנים תחביריים אחרים במקרא ולא בדרישה בשלומו של אדם. לדעת גזניוס (1910) בדוגמות 3, 4 עדיף לראות ב'שלוש' שם תואר ולא שם עצם. אלברכט (1888) סבור כי שינוי סדר המילים הרגיל במשפט שמני בדוגמות השלישית והרביעית נובע מהיות המשפט משפט שאלה.

בפסוק 'והאמת והשלוש אהבו' (זכריה ח, יט) הה"א חוזרת לפני שני גרעיני המושא – סימן היכר לה"א היידוע. ה"א השאלה במבנה כזה באה רק פעם אחת לפני הגרעין הראשון.

2.10.2.4 ה"א השאלה בראש משפטים שמניים במבנים מיוחדים:

2.10.2.4.1 משפטי משוואה משייכת ומשפטי משוואה מזהה

את המשפטים השמניים הבנויים משני צירופים שמניים מקובל לחלק לשני סוגים: א. משפטי שיוך וייחוס תכונה או משפטי משוואה משייכת (משפטים שבהם היקף המושגים של הנושא מצומצם יותר מהיקף המושגים של הנשוא (קדרי: תשכ"ד), שהנשוא בהם אינו מיודע (רובינשטיין: תשכ"ט); ב. משפטי זיהוי או משפטי משוואה מזהה (שבהם היקף המושגים של הנושא והנשוא זהה (קדרי: תשכ"ד)), שהנשוא בהם מיודע (רובינשטיין: תשכ"ט).

הדוגמות שלפנינו הן של משפטי משוואה משייכת, ומובעת בהם משמעות של שיוך שם העצם הנושא לקבוצה של שם העצם הנשוא או ייחוס תכונה של שם העצם הנשוא לשם העצם הנושא, ולא מובעת בהם המשמעות ששני שמות העצם (הנושא והנשוא) הם דבר אחד. לכן הה"א בראשם היא ה"א השאלה, ולא ה"א היידוע.

דוגמות:

הַכֶּלֶב אֲנֹכִי כִּי-אֵתָהּ בָּא-אֵלַי בְּמִקְלוֹת (שמואל א יז, מג)

הַמִּדְבָּר הַיֵּיטִי לְיִשְׂרָאֵל (ירמיהו ב, לא)

הָיִם-אֲנִי אִם-תִּנְיִן (איוב ז, יב)

הַאֲלֹהִים אֲנִי לְהִמִּית וּלְהַחִיֹּת (מלכים ב ה, ז)

הנשוא במשפטים בדוגמות לעיל מביעים דימוי. רובינשטיין (תשכ"ט) רואה במשפטים מסוג זה בעברית בת-ימינו משפטים שבהם יש ביצוע אפס של מילת-היחס כ/כמו.

על פי ניתוחו של אורנן (תשכ"ב) בדוגמות לעיל מצויים הנושא (לא התחבירי) של הדימוי ('אני') והעניין הדומה לנושא ('כלב', 'מדבר' ים'), אך בשלוש הדוגמות הראשונות חסרה התכונה המשותפת לדומה ולנושא. תכונה זו של הדומה חייבת להימצא בנושא כי לולא כן לא היה נוצר הדימוי, אולם אפשר שהתכונה הזו נמצאת בנושא מציאות סובייקטיבית בלבד, כלומר רק לפי הרגשתו או דמיונו של האדם. אורנן אינו מפריד בין דימויים שיש

¹⁶ אמנם פרוכטמן (תשל"ט) ואלון (תשנ"ה) לא הזכירוה במחקרם בעברית בת ימינו, אך, לדעתי, יש להוסיפה לקבוצת המתחמים.

בהם ביטוי השוואה לבין דימויים שחסרים אותו. בעקבות אורנן ורובינשטיין נטבע המונח 'משוואה מדמה' (ירקוני: תשנ"ב).

בדוגמות לעיל הנושא הוא כינוי גוף והנשוא קודם לנושא. יש כאן שינוי סדר המילים הרגיל, שלפיו כינוי גוף נושאי קודם גם לנשוא מיודע וגם לנשוא לא מיודע במשפט שמני. אלברכט (1888) טוען שסדר המילים במשפט השמני בעברית המקרא הוא לרוב נושא-נשוא. הוא מתאר תנאים מוגדרים שבהם סדר המילים הוא נשוא במקום הראשון ונושא במקום השני, כגון הדגשה, מילת שאלה בראש המשפט או נושא כינוי גוף. גם גזניוס (1910) קובע כי סדר המילים הרגיל במשפט שמני במקרא הוא נושא ואחריו נשוא. לעתים קרובות יש היפוך סדר המילים כאשר ההדגשה היא על הנשוא או כאשר הנשוא אדברביאלי או כאשר המשפט השמני הוא משפט שאלה.

2.10.2.4.2 משפטי קיום ומשפטי בעלות

כפי שמקובל לטעון לגבי העברית בת-ימינו (רובינשטיין: תשכ"ט; רוזן: 1977; פרוכטמן: תשל"ט), משפטי קיום שמילת הקיום בהם אינה בנטייה בנויים לרוב במבנה: שם עצם לא מיודע + מילת קיום (יש, אין); וכל זאת נכון גם לגבי משפטי בעלות: שם עצם לא מיודע + מילת קיום + צירוף יחס (ל + צ"ש).

דוגמות למבנה המשפט: ש"ע + אין (+ צירוף יחס הפותח במילת היחס ב')

הַמְלִיךְ אֵין בְּדָ אִם יוֹעֲצָדְ אֶבְד (מיכה ד, ט)

הַצָּרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם-רָפָא אֵין שָׁם (ירמיהו ח, כב)

דוגמות למבנה המשפט: ש"ע (+אין/לא היה) + ל+ש"ע

הַקֶּץ לְדַבְרֵי רוּחַ (איוב טז ג)

הַבָּנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם-יִוָּרֶשׁ אֵין לוֹ (ירמיהו מט א)

מותר לציין כי כאשר ה"א פותחת מ"ש בררה מפורשת היא ה"א השאלה, ולא ה"א היידוע, אך העדפתי למצוא תנאים הקשורים שאופייניים גם למ"ש בררה שאינה מפורשת במבנה השטח, לכן התעלמתי ממילת הבררה שבאה בהמשך המשפט.

מאחר שבמשפטים אלו שם העצם הנושאי אינו מיודע, ל-ה"א שקודמת לנושא ייתכן רק מובן אחד: ה"א השאלה. אולם בדיקת כל המשפטים במקרא המכילים 'אין' מלמדת כי במבנה זה יש משפטים שהנושא שלהם מיודע, ואלו הדוגמות:

אֵין הַקִּיר וְאֵין הַטְּחִים אֶתוֹ (יחזקאל יג, טז)

בְּעָלְיוֹ אֵין-עֲמוֹ (שמות כב, יג)

כִּי אֵין הַלְּחֶם עוֹד בְּעִיר (ירמיהו לח, ט)

כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ (משלי ז, יט)

וְהַדָּבָר אֵין בָּהֶם (ירמיהו ה, יג)

בארבע הדוגמות האחרונות ניתן להסביר את קיומו של היידוע בשם העצם הנושאי בהיות המשפט שייך למשפטי נשוא צירוף יחס (המביע בדרך כלל לוקטיביות או הימצאות יחדיו), שבו שם העצם הנושאי מיודע, ו'אין' הוא אוגד (ולא נשוא), ולא למשפטי קיום.

הדוגמה השלישית והרביעית אינן פותחות בשם העצם הנושאי המיודע, ולפיכך אין חשש לטעות ולחשוב שזו ה"א השאלה. הדוגמה החמישית פותחת בוי"ו החיבור לפני שם העצם הנושאי המיודע על ידי ה"א היידוע. במקרא לפני ה"א השאלה אין באה וי"ו החיבור חוץ מלפני 'הלא'.

2.10.2.4.3 ה"א השאלה לפני נשוא שם תואר:

דוגמות:

וְרֵאִיתֶם אֶת-הָאָרֶץ מֵהָ הוּא וְאֶת-הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הַחֶזֶק הוּא הַרְפָּה הַמְעַט הוּא אִם רַב (במדבר יג, יח)

בדוגמה זו משפט השאלה הוא של שאלה עקיפה, ויש במבנה המשפט עילוי הנושא. נושא פסוקית המושא הועבר לפסוקית הראשית בתפקיד מושא, ובפסוקית יש כינוי המוסב אליו.

וְמֵהָ הָאָרֶץ אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם-רָעָה (במדבר יג, יט)

בדוגמה זו יש מ"ש חלק, ואחריו מ"ש 'כן-לא' המנסה לתת אפשרויות לתשובה על כינוי השאלה. לעומת זאת במשפט 'הטוב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה' (שמואל א יד, מ) מדובר ב-ה"א הזיקה שמצויה בראש פסוקית המושא. צורת הציווי בפסוקית הראשית מונעת את האפשרות לראות ב-ה"א שבראש המשפט ה"א השאלה. פסוקית המושא היא פסוקית סתמית. במקרא לא נמצא 'הטוב' כנשוא שם תואר. ומי יִדַע הַחֶכֶם יִהְיֶה או סָכַל (קהלת ב, יט) במקרא לא נמצא 'החכם' כנשוא שם תואר. בכל הדוגמות לעיל המשפט פותח בנשוא שם תואר ובנשוא כינוי גוף פרוד. רבין (תש"יג) מציין כי כאשר הנשוא הוא שם תואר, בעיקר 'טוב' או 'גדול', רגיל מאוד סדר המילים: נשוא + נושא. בדיקת המשפטים השמניים במקרא מלמדת כי במשפטים שבהם יש נשוא שם תואר מיודע, כגון 'אדני הצדיק ואני ועמי הרשעים' (שמות ט, כז), 'והוא הצעיר' (בראשית מח, יד), הנושא כינוי הגוף קודם לנשוא. מאחר שמבנה המשפטים בדוגמות לעיל הוא של ייחוס תכונה, הנשוא אינו מיודע, ה"א שקודמת לנשוא אינה יכולה להיות ה"א היידוע, אלא רק ה"א השאלה.

2.10.2.5 ה"א השאלה לפני נסמך לא מיודע

יידוע צירוף הסמיכות נעשה על ידי יידוע הסומך, לכן ה"א בראש צירוף סמיכות במקרא היא ברגיל ה"א השאלה.

דוגמות:

הַבַּת-תִּשְׁעִים שָׁנָה תִּלְדַּ (בראשית יז, טז)

הָרֹאשׁ כָּלֵב אֲנֹכִי (שמואל ב' ג, ח)

2.11 ה"א השאלה לפני שם עצם מושאי:

דוגמות:

הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלַי (יואל ד, ד)

הַדָּבָר דִּבַּרְתִּי אֶת-אֶחָד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל (שמואל ב ז, ז)

הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הַגִּשְׁתֶּם-לִי בַּמִּדְבָּר (עמוס ה, כה)

בדוגמה האחרונה רק לפני שם עצם אחד של המושא באה ה"א, ולא לפני שניהם, מכאן שאין זו ה"א היידוע, אלא ה"א השאלה. לו הייתה זו ה"א היידוע, היא הייתה צריכה לבוא לפני שני גרעיני המושא.

לו הייתה בדוגמות דלעיל ה"א היידוע, ולא ה"א השאלה, הייתי מצפה שתבוא לפני מילת היחס 'את', כגון בקהלת ג, יז: אֶת-הַצְּדִיק וְאֶת-הַרְשָׁע וְשִׁפְטֵהֶם הָאֱלֹהִים.

חיזוק לציפייתי מצויה בדברי רוזן (תש"ך) כי 'את' מופיעה כאשר היחסה אינה ברורה (בשל נשילת התנועות הסופיות), וקשה להבחין שהמילה משמשת כמושא, כלומר ה'אקוסטיווס' (יחסת מקבל הפעולה) עלול להתפרש כ'אגנטיווס' (יחסת עושה הפעולה). בדיקתי מעלה כי במקרא 'את' מופיעה בקביעות גדולה יותר כאשר מושא מיודע בא לפני הפועל, כי במיקום זה ה'אגנטיווס' רגיל יותר מן ה'אקוסטיווס'. עם זאת חשוב לציין כי יש במקרא גם משפטים הפותחים במושא מיודע שבראשו מצויה ה"א היידוע ו'את' אינה קודמת לו.

2.12 ה"א השאלה לפני שם עצם נושאי

לפני שם עצם נושאי במשפט פועלי גם ה"א היידוע וגם ה"א השאלה יכולות לבוא.

בשתי הדוגמות הראשונות יש תנאים מורפו-סינטקטיים המאפיינים רק את ה"א השאלה:

הֲצֵאוּ וּבְקָר יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם (במדבר יא, כב)

לו הייתה זו ה"א היידוע, היא הייתה חוזרת גם לפני הגרעין הנושאי השני.

וַיִּבְחַנוּ דְּבָרֵיכֶם הָאֵמֶת אֲתֶכֶם (בראשית מב, טז)

ה"א הבאה בראש פסוקית מושא עשויה להיות ה"א השאלה ולא ה"א היידוע.

בשלוש הדוגמות שלהלן אין רמזים מורפו-סינטקטיים המסייעים בקביעת תפקידה של ה-ה"א.
למעשה, זו הקבוצה היחידה שבה הסביבה המורפוסנטקטית מאפשרת הן את היקרות ה"א היידוע והן את היקרות ה"א השאלה. רק תוכן המשפט וידע העולם מורים על היות ה-ה"א ה"א השאלה, ולא ה"א היידוע.
האל יענת משפט (איוב ח, ג)
האנוש מאלוה יצדק (איוב ד, יז)
החכם יענה דעת-רוח (איוב טו, ב)
חשוב לציין כי שלוש הדוגמות הן מספר איוב ושלשתן מדברי אליפז התימני.

3. המסקנות מן הממצאים של היקרויות ה"א השאלה בהשוואה להיקרויות ה"א היידוע במקרא:

בהשוואה בין היקרויות ה"א השאלה ו-ה"א היידוע יש להתחשב בשני פרמטרים:

3.1 מיקום ה-ה"א במשפט:

ה"א השאלה באה בראש משפט או בראש פסוקית.

על ה"א היידוע לא חלות מגבלות מבחינת מיקומה במשפט: היא עשויה לבוא בראשו, בתוכו או בסופו.
ה"א הזיקה באה בראש פסוקית (לוואי, נושא או נשוא) הפותחת בבינוני, ובמספר מקרים מצומצם גם בפועל מפורש.

3.2 חלקי הדיבור שלפניהם באה ה"א (ה"א השאלה או ה"א היידוע):

3.2.1 הן ה"א השאלה והן ה"א היידוע עשויות לבוא לפני שם עצם ולפני שם תואר. מבחינת השכיחות, ה"א היידוע באה הרבה יותר פעמים מ-ה"א השאלה לפני שם עצם ולפני שם תואר. גם במיון הפנימי של היקרויותיה, ה"א השאלה באה פחות פעמים לפני שם עצם או שם תואר מאשר לפני רוב חלקי הדיבור האחרים.

עם זאת, ה"א היידוע אינה יכולה לבוא לפני שם מידוע חוץ מכינויי רמז ומכינויי הגוף: 'הוא', 'היא', 'הם', 'המה' ו'הנה' (ההופכים עם ההצטרפות לכינוי רמז).

ה"א השאלה באה לפני שמות מידועים או תחליפיהם: ש"ע + כינוי קניין חבור, שם עצם פרטי, סמיכות מידועת, כינוי גוף פרוד, וכינוי רמז.

3.2.2 ה"א היידוע באה רק לפני שמות עצם ושמות תואר (וכינויי רמז), ה"א השאלה באה גם לפני חלקי דיבור אחרים: לפני פעלים לפני מילות יחס, לפני מילת קישור לפני תואר פועל ולפני חג"ם.

3.2.3 ה"א היידוע וה"א השאלה אינן באות לפני כינוי שאלה או תואר פועל של שאלה. מילת השאלה של מ"ש 'כן-לא' אינה באה לפני מילות שאלה של משפטי שאלה של שאלות חלק, כי הן נמצאות בתפוצה משלימה, הווח אומר: אלו ואלו אינן באות באותם הקשרים (או סביבות).

3.2.4 ה"א השאלה אינה באה לפני ה"א היידוע. אני מניחה כי הסיבה לכך היא פונטית – הרצון להימנע מרצף של שני ההגאים /ה/. בעברית הכתובה בת-ימינו באה מילת השאלה 'האם' לפני שמות המידועים באמצעות ה"א היידוע, כלומר אין מניעה לוגית-סמנטית להימצאות מילת שאלה אקוויוולנטית ל-ה"א השאלה לפני שם מידוע באמצעות ה"א היידוע.

3.2.5 ה"א היידוע אינה באה לפני ה"א השאלה. הסיבה לכך היא לוגית – אין זה הגיוני לידע משפט שאלה שהרי משמעותה של שאלה היא אי ידיעה ובקשה מן הנמען למלא את פער המידע, ובמילים אחרות, ה"א היידוע וה"א השאלה נמצאות בניגוד סמנטי (+יידוע לעומת –יידוע).

3.2.6 אפשר להציג ממצאים אלו בטבלה:

ה"א היידוע	ה"א השאלה	הסביבה המורפו-סינטקטית
------------	-----------	------------------------

	+	לפני שם עצם או שם תואר לא מיודע
		לפני שם עצם מיודע באופנים אלו :
-	+	א. שם פרטי
-	+	ב. נסמך שסומכו מיודע
-	+	ג. ש"ע + כינוי קניין חבר
+	+	לפני כינוי רמז
		לפני כינוי גוף פרוד :
-	+	גוף ראשון ושני
+	+	גוף שלישי
+	+	לפני שם עצם או שם תואר לא מיודע
-	+	לפני נסמך בסמיכות לא מיודעת
-	-	לפני שם עצם או תואר מיודע באמצעות ה"א היידוע
-	+	לפני פועל
-	+	לפני תואר פועל
-	+	לפני מילת יחס
-	+	לפני מילת קישור
-	+	לפני חג"ם
-	-	לפני מילת שאלה – כינוי שאלה או ת"פ של שאלה

3.2.7 חשוב להבחין בין מספר ההיקרויות של ה"א השאלה ומספר ההיקרויות של ה"א היידוע, מחד גיסא, ובין מספר ההקשרים המורפו-סינטקטיים שבהם הן עשויות לבוא, מאידך גיסא. מספר המופעים של ה"א היידוע במקרא עולה לאין שיעור על זה של ה"א השאלה, אך מספר ההקשרים המורפו-סינטקטיים שבהם באה ה"א השאלה במקרא גדול פי 3.7 משל ה"א היידוע.

באשר לסביבות שבהן באות ה"א השאלה וה"א היידוע מבחינת המרכיב הקודם להן :
ה"א השאלה באה במקרא בראש משפט או בראש פסוקית (כלומר שאלה עקיפה), המשלימה פועל תוכן. ה"א השאלה באה במקרא אחרי מילת קישור בשני מקרים : א. אחרי ו' החיבור לפני 'לא' ('הלא'), ואחרי 'כי' לפני 'אמנם' (כי 'האמנם').

ה"א היידוע יכולה לבוא בכל מקום במשפט : אחרי שם עצם, אחרי שם תואר, אחרי מילת קישור, אחרי מילת יחס, אחרי תואר פועל, אך בדרך כלל לא אחרי פועל בראש משלים מוצרך (כמשלים לא-מוצרך היא יכולה לבוא) וכן לא אחרי פועל תוכן הדורש השלמה של פסוקית.

ניתן לסכם ולומר כי במקרא ה"א השאלה וה"א היידוע מצויות בתפוצה של חפיפה חלקית. יש הקשרים שבהם רק ה"א השאלה יכולה לבוא, יש הקשרים שבהם רק ה"א היידוע יכולה לבוא ויש הקשרים מעטים שבהם שתיהן יכולות לבוא.¹⁷

4. ה"א השאלה בעברית הכתובה בת-ימינו

4.0 בפתיחת סעיף זה חשוב לציין כי ה"א השאלה לא נעלמה מן העברית הכתובה בת-ימינו, אלא שהשימוש בה מועט. בספרות יפה היקרויותיה רבות יותר מבעיתונות, משום שספרות זו מושפעת יותר מן המקרא. בדיקת היקרויותיה של ה"א השאלה בלשון העיתונות הכתובה מלמדת כי במאמרי הפרשנות שעוסקים בכלכלה,

¹⁷ רוזן טען בסמינריון 'שיטת ניתוח מבני בעברית ימינו' ב-19.11.67 באוניברסיטת תל אביב כי ה"א השאלה וה"א היידוע אינן באות באותם תנאים דקדוקיים.

בפוליטיקה, בבעיות חברה, במדור ספרות ותרבות ובמכתבים למערכת משתמשים בה"א השאלה בתדירות של שלוש-ארבע פעמים בשבוע בעיקר בכתבות ובמאמרים ופחות בראיונות. רוזן¹⁸ טען כי במקרא אין הנגנה וייתכן שה"א השאלה הספיקה כדי להביע שאלה.¹⁹ לעומת זאת בעברית בת-ימינו אפשר לוותר על ה"א השאלה כי ירשנו מן היידיש את ההנגנה.

4.1 להלן דוגמות להיקרויות ה"א השאלה בעברית בת-ימינו ממוינות על פי חלקי הדיבור שה-ה"א באה לפנייהם :

4.1.1 ה"א השאלה לפני נסמך

החסרי גנרלים אנחנו? (הארץ, 4.8.02, דורון רוזנבלום כותרת למאמר) משפט זה נכתב בהשפעת 'חֶסֶר מְשָׁגְעִים אֲנִי?' (שמואל א כא, טז). משפט השאלה במאמר מבוסס על משפט השאלה במקרא בהמרת שם עצם אחד בשם עצם אחר ובשינוי המספר בנושא ובנשוא. 'גנרלים' בפני עצמה עשויה להיות מילה ניטרלית, אך בהיותה משובצת במקום המילה 'משוגעים' אין היא ניטרלית עוד, הקונוטציה המקראית מכוונת את הקורא למשמעות הסמויה. המעניין בדוגמה זו הוא שבמקור המקראי ה"א השאלה אינה מצויה בראש משפט השאלה, ואילו במאמר היא נוספת. כנראה, הכותב יודע כי במקרא יש שימוש רב בה"א השאלה בראש משפטי שאלה, ולכן חשב כי גם בראש משפט שאלה זה מצויה ה"א השאלה. הוא לא בדק את המקור, אלא הסתמך על זכרונו. לא נמצאו דוגמות אחרות שבהן ה"א השאלה מצויה לפני סומך.

4.1.2 ה"א השאלה לפני פעלים

4.1.2.1 ה"א השאלה לפני פעלים בעבר :

4.1.2.1.1 פעמים רבות באה ה"א השאלה לפני הפועל 'ידע'. ייתכן כי יש כאן השפעה של לשון המקרא, שבה הצורה 'הידעתם' באה שלוש פעמים, והצורה 'הידעת' ארבע פעמים. דוגמות :

הידעת? (כותרת קבועה במדור התרבות במקומו 'ירושלים' בשנת 95 מאת אורן מאירס)
הידעת איזו קרן השיגה את התשואה הגבוהה ביותר ב-12 החדשים האחרונים? (מודעת פרסומת, הארץ, 20.5.92)
יוני להב שלום, הידעת שלאנשים אין מושג שזוזו חלסטרה נולד בנייס גיא? (ידיעות אחרונות, 23.12.94, יהודה נוראל מראיין את יוני להב)
הידעת? (פינה במוסף 'קפטן אינטרנט' של עיתון הארץ בשנת 2001)
הידעתם? (שעשועון-ידע קיצי)
הידעתם איפוא שהחומר הכבד מכולם הוא הנייר שממנו עשויים ספרי מדריכי נסיעות?
הידעתם מהו החומר הכבד ביותר בעולם?
הידעתם היכן מצוי מחוז-ההארה המאתגר ביותר בעולם?
הידעתם מהו החומר האזורי ביותר בעולם?
הידעתם שאנשים עוד מתעקשים לנסוע להודו?
אך הידעתם שהפתרון פשוט בהרבה? (שבע הדוגמות מתוך מוסף הארץ, 23.8.02, דורון רוזנבלום)
בשתי הדוגמות האחרונות קודמת לה"א השאלה מילת חיבור : א. וי"ו החיבור, ב. 'אך'. היקרות ה"א השאלה אחרי מילת חיבור אינה מנועה, אך אינה נפוצה.

4.1.2.1.2 ה"א השאלה לפני פעלים אחרים

¹⁸ בסמינריון 'שיטת ניתוח מבני בעברית ימינו' ב-19.11.67 באוניברסיטת תל אביב.
¹⁹ כפי שצוין בסעיף 1.4.1 גם במקרא יש מ"ש 'כן-לא' שאינם פותחים בה"א השאלה או במקבילותיה.

ההיג' זה עובדיה סופר – הידוע בכוח השכנוע המיוחד שלו על אישים המתארחים אצלו – שיעץ לשמיר לעמוד בראש המשלחת למדריד? (הארץ, 28.10.91, אורית גלילי במדור 'ראיתי שמעתי') במקרא ה"א השאלה אינה באה לפני 'היה', אך באה פעם אחת לפני 'הייתה'. הנראתה דמות בין קפלי הווילון? הנשמע קולו הדחוק והמצריד של היו"ר הקודם? (הארץ, 1.9.02, דורון רוזנבלום) במקרא ה"א השאלה אינה מצויה לפני 'נראה' או 'נראתה', אך ה"א הזיקה מצויה לפני צורת העבר 'נראה' (וכן לפני צורת הבינוני), וייתכן שיש כאן השפעה. הצורה 'הנשמע' מצויה במקרא פעמיים.

4.1.2.2 ה"א השאלה לפני פעלים בעתיד :

4.1.2.2.1 פעמים רבות באה ה"א השאלה לפני הפועל 'יכל'. במקרא ה"א השאלה באה פעם אחת לפני 'אוכל', פעם אחת לפני 'תוכל', פעם אחת לפני 'יוכל' ופעמיים לפני 'יכול'.

דוגמות :

אתה אומר ש'עתידין שתחזיתו התממשו אינו עתידן טוב!', התוכל להסביר את הפרדוכס?

התוכל להתייחס למשמעות ולהשפעה של 'המצאות המדומה'? (חדשות, 95, מרים ליברמן וימנה זלצר מראיינות את הד"ר דוד פסיג)

התוכל אם אמריקאית לשלוח את בנה בשקט ובבטחה לבית הספר או למגרש המשחקים? (הארץ, 11.12.01, נצר וינטר במכתב למערכת 'הארץ')

התוכלו אתם ילדים למצוא את אבו-גימוסי? (הארץ, 7.5.02, בקריקטורה של דניאלה)

הנוכל לתאר לעצמנו, לאור מה שיצרו אמוראי בבל, חכמי ספרד ומשכילי אשכנז, כי דווקא כאן ניכשל בשל אי קיום תרבות פוליטית? (הארץ, 21.5.02, שחארי כנר במכתב למערכת 'הארץ')

4.1.2.2.2 פעמים רבות באה ה"א השאלה לפני הפועל 'ייתכן'.

ה"א השאלה לפני 'ייתכן' באה בראש משפטי שאלה שפעמים רבות תפקידם אינו שאלה, אלא הבעת טענה מודגשת שמשמעותה היא שלילת הפרופוזיציה שבמשפט השאלה. הסבר לשימוש הרב בעברית בת-ימינו ב"הייתכן" עשוי להיות קשור לתוכנו של הפועל המביע ספק ואי ודאות, אך עדיין אין בכך נימוק לשימוש בה"א השאלה, שהרי אפשר היה באותה מידה להשתמש ב-'האם'. ואולי ההסבר קשור להיקרויותיו של הפועל 'ייתכן' הבא במחצית מהיקרויותיו במקרא במשפטי שאלה הפותחים ב-'ה"א השאלה'. אמנם במקרא המילה שה"א השאלה באה לפני אינה 'ייתכן', אך היא נמצאת בהמשך המשפט, ואפשרי שהקישור ביניהם מצוי בזיכרון אחד הכותבים או מספר כותבים, והשאר הושפעו מהם או חיקו את דרך הכתיבה הזו.

דוגמות :

הייתכן, מאיר, שעמדותיך הפוליטיות שמזוהות עם הימין באו לידי ביטוי בספר הזה? (מעריב, 17.5.96, טל בשן מראיינת את מאיר עוזיאל)

הייתכן שלו ריד באמת איש מצחיק? (הארץ, 23.4.96, שגיא גרין מראיין את פול אוסטר, אין שם המתרגם)

בראיונות שמתקיימים שלא בעברית משתמשים פעמים רבות בתרגום בה"א השאלה.

הייתכן שצה"ל יכתר את כל הערים בשטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית? (ידיעות אחרונות, 17.9.01, סבר פלוצקר מראיין את הרמטכ"ל שאול מופז)

הייתכן שיש אמצעים פשוטים ולא יקרים לצמצום האלימות בחברה? (הארץ, 13.8.01, עמית בן ארויה)

במאמר של עקיבא אלדר (הארץ, 6.8.02) כמעט כל פסקה מסתיימת בשאלה הפותחת ב'הייתכן' :

אם ידעו, הייתכן שלא דיווחו עליהן לדרג המדיני?

הייתכן שהשב"כ לא ידע על כך?

הייתכן שהשב"כ ואמ"ן לא ידעו על כך?

הייתכן שארה"ב והאיחוד האירופי היו נותנים יד ליוזמה מקומית חסרת ערך?

הייתכן שממשלה עם 'משאלת מוות' כזאת, שאיננה מעוניינת באמת ובתמים בביטחונם וברוחותם של אזרחיה, תוכל לשרוד אפילו יום אחד? (דורון רוזנבלום, הארץ, 2.8.02)

הייתכן ששלחו אותנו ללא כל מחשבה ובדיקה מעמיקה? [...] הייתכן שהוליכו אותנו שולל? (מכתב למערכת, הארץ, 29.8.02, מאת אורן פונו, חייל מילואים)

דוח השחיתות הבינלאומית קובע שישראל במצב טוב יחסית. הייתכן? האפשרי? (7 ימים, 30.8.02, שחר גינוסר וענת מידן)

4.1.2.2.3 לפני פעלים אחרים

היעלה על הדעת שבמדינה כלשהי יגרמו תשדירי בחירות איחור של עשר דקות בפתיחת מהדורת החדשות של הערב? (הארץ, 5.6.92, יואל מרכוס בתוך מאמר)

היעלה על הדעת שוילנאי היה מציג את המועמדות שלו אלמלא חשף מצנע את שלו? (הארץ, 4.8.02, דורון רוזנבלום) 'היעלה' מצוי פעם אחת במקרא.

היועילו הסנקציות? (הארץ, 2.6.92, אליהו סלפטר בכותרת למאמרו)

ה"א השאלה אינה מצויה במקרא לפני 'יועיל', אך בשלוש פעמים מהיקרויותיו במקרא באה מילת השאלה 'מה' לפניו. וייתכן שיש כאן השפעה מסוימת של לשון מקרא על השימוש בימינו. הכותב זכר את הקישור בין השאלה לפועל והשתמש ב-ה"א השאלה האופיינית ללשון המקרא.

היימכר [הסוס]? ולמי? התתפייס חברתה עם אמה החורגת? התקבל יעל סוס מאבא? היחלים סער מפציעתו? (הארץ, 24.8.01, רות אלמוג בביקורת ספרים)

לפני הפעלים שבדוגמה זו ה"א השאלה אינה מצויה במקרא. הפועל 'התפייס' אינו מצוי במקרא. אך מאחר שמדובר בסופרת אין הדבר מתמיה.

אם ימשיך שרון בהתעללותיו, היתפטר [פרס] באמת? ידיעות אחרונות, 28.9.01, סילבי קשת)

הפועל 'יתפטר' אינו מצוי במקרא. אך הכותבת ידועה בעושר לשונה וביצירותיה הלשוניות.

הייפלא אם כן, שהאלבטרוס התורן יוסי ביילין, בן לשושלת אלבטרוסים מפוארת כשמעון פרס למשל, בחר לייסד את תנועתו החדשה במקום הנושק למרחבי התכלת, הרחק מגסותו של ההמון המתעלל? (הארץ, 7.6.02, בני ציפר) הצורה 'הייפלא' מצויה במקרא.

התקום יעל דן בשידור חי, שיערה סתור, מבטה משולהב, ותכריז בנחרצות, "נכון, יש לי עמדה, אני לא יכולה להמשיך לעשות את העבודה הפקידותית המטופשת הזו, אני מתפטר!" (הארץ, 5.9.02, רוגל אלפר) הצורה 'התקום' אינה מצויה במקרא.

המורשעים – האם רצחו? הרוצח – עדיין חופשי? ואנחנו – הנשתוק?? (מודעה על משפט רצח דני כץ ז"ל מטעם קבוצת 'חזקת חפות' בעיתון כל העיר, 6.9.02)

הצורה 'הנשתוק' אינה מצויה במקרא.

את הדוגמות לה"א השאלה לפני פעלים ניתן לחלק לשתי קבוצות: א. מעין צירופים כבולים דוגמת 'הייתכן', שהמשתמשים בהם לא תמיד ערים לדרך היווצרותם; ב. צירופים חופשיים שנוצרו או נוצרים על ידי אנשים הבקיאיים בשפה ובדרכי היצירה ומשתמשים בהן לצרכים טוריים ואחרים.

צירופים כבולים דוגמת 'הידעת' משמשים לעתים להבעת הומור או להגבהת משלב הכתיבה (או הדיבור).

בספרי לימוד משמשת כותרת זו לנושאי אתגר (בעיקר בספרים של האגף לתכניות לימודים של משרד החינוך).

4.1.3 ה"א השאלה לפני דמויי פועל

4.1.3.1 ה"א השאלה לפני 'אין':

דוגמות:

אם יש סכנה לביטחון האין זה לגיטימי לעקוף את החוק? (הארץ, 23.12.92, ירח טל מראיין את מנחם הופנונג) האין ישראל יוצאת נשכרת בעצם מהרחבת שירותי הבריאות שלהם? (הארץ, 28.1.93, עמירה הס מראינת את אלטר טורקמן)

האין זו כניעה לטרור? (ידיעות אחרונות, 2.4.02, סבר פלוצקר מראיין את יעקב פרי)

יש עדיפות לשימוש בה"א השאלה לפני 'אין' (גם בהטיותיו), וכמעט שאין משתמשים ב'האם' במקרים כאלו. סביר להניח שההימנעות מן השימוש ב'האם' לפני 'אין' נעוצה בגורם פונטי: הרצון להימנע משימוש ברצף הגאים דומים זה לזה. אך ייתכן שיש כאן בחירה סגנונית, העדפת משלב גבוה. הדובר בוחר להשתמש ב'אין' ולא ב'לא' וביה"א השאלה ולא ב'האם'.

נמצאו רק שלוש דוגמות שבהן 'האם' קודמת ל'אין' ושלושתן לקוחות מריאיון אחד (הארץ, 19.7.92, גדעון אלון מראיון את אורי אור):
האם אין בהסדר שהושג משום תקדים מסוכן והאם אין גם בכך שאפשרו לששת המבוקשים לצאת לירדן למשך שלוש שנים מבלי שהועמדו לדין על מעשי רצח ופיגועים שביצעו?
האם אין חשש שהקיצונים בקרב הפלשתינאים יפרשו את ההסדר כצעד של חולשה מצדנו?

4.1.3.2 ה"א השאלה לפני 'יש':

דוגמות:

היש בארץ עוד איזו שהיא מסגרת או מפלגה שלמחאתך עדיין יש בה הד? (ידיעות אחרונות, 7.2.92, ישעיהו בן פורת מראיון את יזהר סמילנסקי)
היש מי שיכפור בעובדה כי שידורי ערוץ 33 חושפים את הצופים למחזות מסמרי שיער של מיני בריות המוכנות לעשות כמעט הכול, וכמעט עם כל אחד, ובלבד שישלשלו לידיהן מנה נאה של מעות? (ידיעות אחרונות, 12.7.02, ב' מיכאל)
היש דמיון בין מצב הבנקים היום לבין מצבם ערב משבר המניות הבנקים ב-1983? (ממון, מוסף ידיעות אחרונות, 6.9.02 סבר פלוצקר מראיון את דוד קליין)
היש הגדרה מדויקת יותר לילד שנוקב בטיל? (ידיעות אחרונות, 6.9.02, סילבי קשת)
היש חפץ – או אפילו אדם – בתולדותינו, שזכה לאזכורים ולסיקורים אינטנסיביים יותר מאשר הבולדוזר? (הארץ, 13.9.02, דורון רוזנבלום)
השימוש ב-ה"א השאלה לפני דמוי פועל רווח במקרא.

4.1.4 ה"א השאלה לפני תואר הפועל 'אמנם':

דוגמות:

האמנם קיים מתאם בין ה'הצטיינות' המתועדת הזו לבין מצוינות? (הארץ, 2.4.95, ניר מיכאלי בתוך מאמר)
האמנם בגדה חנה שנס בחבריה? (7 ימים, 23.10.94, אספה פלד מראיית את יחיעם וייץ)
נציגי הליכוד והמפלגות החרדיות יצאו נגד התכנית בנימוק שהיא מציעה אוטונומיה לשכונות הערביות ומסכנת את אחדות העיר. האמנם? (הארץ, 29.12.92, גדעון אלון מראיון את הד"ר שלמה חסון)
פעם אחת בלבד נמצא 'האם' לפני 'אמנם':
האם אמנם חטא המועמד לבית המשפט העליון בהטרדה מינית כלפי עובדת שהייתה כפופה לו? (הארץ, 15.10.91, כתבה של סוכנות אי-פי בלי שם הכותב)
הצורה 'האמנם' מצויה במקרא ארבע פעמים. בימינו השימוש בה מקובל מאוד להבעת פליאה.

4.1.5 ה"א השאלה לפני מילת יחס

דוגמה:

הם לא יודעים מה לומר לחברים חדשים שהם מנסים לפקוד: הלמצנע הם או לרמון? (הארץ, 10.9.02, עקיבא אלדר)
דוגמה זו בנויה בהשראת משפט השאלה שבמקרא 'הלנו אתם אם לצרינו' (יהושע ה, יג) בשינוי הלקסמות הנשואיות, המספר והגוף של הנושא ומילת הקישור.
לא נמצאו דוגמות אחרות שבהן ה"א השאלה קודמת למילת יחס.

4.2 סיכום

בעברית בת-ימינו ה"א השאלה באה בעיקר לפני פעלים, כן היא באה לפני 'יש' ו'אין' ולפני תואר הפועל 'אמנם'.
ה"א השאלה לפני 'אם' נפוצה מאוד בראיונות בעיתונות הכתובה בנושאי פוליטיקה, כלכלה, חברה, ספרות ותרבות. ה"א השאלה הקודמת לפעלים 'תוכל', 'ידעת(ם)', 'ייתכן' ולתואר הפועל 'אמנם' הפכו לביטויים קבועים, מעין ביטויים אידיומטיים או נוסחתיים. הכותב כבר אינו מודע למרכיבי המילה ומשתמש בה כביטוי קבוע.

לא נמצאו בלשון העיתונות הכתובה בת-ימינו דוגמות לה"א השאלה לפני כינוי גוף פרוד, לפני מילת יחס שאחריה שם עצם או כינוי גוף חבר, לפני שם עצם מיוחד או לא מיוחד, לפני שם תואר, לפני סימכות ולפני

חג"ם. שתי הדוגמות שבהן ה"א השאלה באה לפני סמיכות ולפני מילת יחס נכתבו כחיקוי למשפטים מן המקרא.

אני מניחה כי אי הופעתה של ה"א השאלה לפני שם עצם, לפני שם תואר, לפני כינוי גוף פרוד ולפני שם פרטי נובעת מהתחשבות בקורא שעלול לחשוב שזו ה"א הידוע. בעברית בת-ימינו ה"א הידוע עשויה לבוא לפני שם פרטי להבעת כעס או זלזול ולפני כינוי גוף פרוד במשמעות שונה מן הרגילה וכינוי הגוף יבוא במירכאות, כגון ה"אני" הלאומי. ייתכן כי אי הופעתה של ה"א השאלה לפני צירוף יחס מקורה ברצון למנוע סרבול הנובע מריבוי צורנים במילה אחת. אולי יש כאן המשך המגמה של העברית בת-ימינו לחלק צורות מורכבות לחלקים נפרדים, דוגמת השימוש בכינויי קניין פרודים ובכינויי מושא פרודים. כך יש העדפה למילת השאלה הפרודה 'האם' ממילת השאלה החבורה 'ה'.

בעברית בת-ימינו הסביבה היחידה שבה גם ה"א הידוע וגם ה"א השאלה באות היא אחרי מילת קישור. לסיום ייאמר כי בעברית בת-ימינו הצטמצם מספר חלקי הדיבור שה"א השאלה באה לפנייהם יחסית למספר חלקי הדיבור שהיא עשויה לבוא לפנייהם במקרא. בנוסף על כך הצטמצם אוצר הלקסמות שלפניהן באה ה"א השאלה בעברית בת-ימינו: ברוב הדוגמות היא יוצרת עם המילה שבראשה היא עומדת ביטוי קבוע, נוסחתי. לעתים יש בה שימוש שלא בביטויים נוסחתיים, אלא יצירות חדשות שנוצרו על ידי כותבים בעלי סגנון ולשון מיוחדים.

גם בעברית בת-ימינו ה"א הידוע וה"א השאלה נמצאות בתפוצה חופפת חלקית: יש סביבות שבהן רק ה"א השאלה עשויה לבוא, יש סביבות שבהן רק ה"א הידוע עשויה לבוא ויש סביבות מעטות מאוד (פחות מאלו שבמקרא) שבהן שתיהן עשויות לבוא.

ביבליוגרפיה

אגמון-פרוכטמן, מ' (תשמ"ב), **הידוע והסתום קטגוריות של ידוע ותיחום בעברית הישראלית**, תל אביב, פפירוס

אורנן, ע' (תשכ"ב), "שיטת ניתוח של דימויים ביצירות ספרותיות", **לשונונו**, כ"ט, חוברת ראשונה, ירושלים, האקדמיה ללשון העברית, עמ' 47-40

אורנן, ע' (תשל"ט), **המשפט הפשוט**, ירושלים, אקדמון

אלון, ע' (תשנ"ה), **העברית הכתובה הבלתי מנוקדת**, באר שבע, אוניברסיטת בן גוריון

בורשטיין, ר' (תשנ"ט), דרכי השאלה והתשובה בעברית הכתובה בת ימינו: היבטים תחביריים, סמנטיים ופרגמטיים (עבודת דוקטור), רמת גן

בראון, א"צ (תשמ"ג), **השיקול הפילוסופי**, ירושלים, מאגנס

ירקוני, ר' (תשנ"ב), **פרקים בתולדות הלשון העברית, החטיבה הראשונה: החטיבה הקלאסית, יחידה 1**, מהדורה זמנית, תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה

מאנדלקרן, ש' (תשכ"ט), **קונקורדנציה לתנ"ך**, מהדורה שמינית, ירושלים ותל אביב, שוקן

סגל, מ"צ (תרצ"ו), **דקדוק לשון המשנה**, תל אביב, דביר

סגל, מ"צ (תש"ך), **תנ"ך בפירוש מ"צ סגל**, תל אביב, דביר

פסברג, ש' (תשנ"ד), **סוגיות בתחביר המקרא**, ירושלים, מאגנס

פרוכטמן, מ' (תשל"ט), קטגוריות מיידעות ומתחמות בעברית הישראלית (עבודת דוקטור), תל אביב

פרץ, י' (תש"ה), **תחביר הלשון העברית**, תל אביב, מסדה

פרץ, י' (אין שנה), **משפט הזיקה בלשון העברית לכל תקופותיה**, תל אביב, דביר

צדקה י' (תשמ"א), **תחביר העברית בימינו**, ירושלים, קרית ספר

קדרי מ"צ (תשכ"ד), **היחס הפרדיקטיבי [פרקים בתחביר מקראי ב']**, (רשמה: דוויק ז'), תל אביב, מפעל השכפול

קופי, א"מ (1953.1979), **מבוא ללוגיקה**, תרגום: רותם ח', העורך: דסקל מ', תל אביב, יחדיו

רבין, ח' (תשל"ג), **תחביר לשון המקרא**, העורך: שקולניקוב ש', ירושלים, אקדמון

רובינשטיין, אי (תשכ"ט), **המשפט השמני – עיונים בתחביר ימינו**, תל אביב, הקיבוץ המאוחד
רוזן, חי (תש"ד), "על תופעה תחבירית בשמית צפון-מערבית קדומה (לפראהיסטוריה של "אתי")",
ספר טור-סיני, פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל - ספר חי, העורכים: הרן מ' ולוריא ב"צ, ירושלים,
קרית ספר, עמ' 127-142
רוזן, חי (1976), **עברית טובה – עיונים בתחביר**, ירושלים, קרית ספר
רוזן, חי (1997), "יסודות המבנה של לשון חלינגטון – עיון טיפולוגי", **דברי המפגש השנתי ה-13 של החוג
הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות**, האוניברסיטה העברית, ירושלים

- Albrecht, C. (1887, 1888), "Die Wortstellung im Hebraischen Nominalsatze",
ZAW, 7, pp. 218-224, **ZAW**, 8, pp. 249-263
- Brown, M. L. (1987), "Is it Not? or 'Indeed': HL in Northwest Semitic", **Maarav** 4,
pp. 201- 219
- Brockelmann, C. (1956), **Hebraische Syntax**, Neukirchen
- Brockelmann, C. (1961), **Grundriss d. vergleichenden Grammatik d. semit. Sprachen**
1, Hildesheim
- Chalker, S. and Weiner, E. (1998), **Oxford Dictionary of English Grammar**, Oxford,
Oxford University
- Crystal, D. (1991), **A Dictionary of Linguistics and Phonetics**, Cambridge, Blackwell
- Davidson, A.R. (1984), **Hebrew Syntax**, Edinburg
- Fries, C.C. (1952), **The Structure of English Sentence**, New York, Harcourt, Brace and
World
- Gesenius, W. (1910.1960), **Hebrew Grammer**, (Edited and enlarged by E. Kautzsch,
Revised in accordance with the twenty-eight german edition by A. E. Cowley), Oxford,
Clarendon Press.
- Glinert, L. (1989), **The Grammar of Hebrew**. Cambridge
- Harris, Z. S. (1978), "The Interrogative in a Syntactic Framework", in: Hiz H. (ed.):
Questios. D. Reidel. Pp. 1-36
- Jespersen, O. (1924.1992), **The Philosophy of Grammar**. London
- Jouon, P.S.J. (1991). **A Grammar of Biblical Hebrew**, Vol.1,2, (Translated and
Revised by T. Muraoka), Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.
- Kiefer, F. (1980), "Yws-no Questions as WH-questions". In: J.R.Kiefer and M.
Bierwisch (eds): **Speech Act Theory and Pragmatics**. D. Reidel, pp.97-119
- Langacker, R.W. (1974), "The Question of Q", **Foundations of Language** 11, pp.1-38
- Lyons, J. (1971), **Introduction to Theoretical Linguistics**. Cambridge.
- Rosen, H. B. (1977), **Contemporary Hebrew**. Mouton
- Robinson, W. P. and Rackstraw, S. J. (1972), **A Question of Answers**, 2 vols. London,
Routledge & Kegan Paul

Searle, J. R. (1975), "Indirect Speech Acts", **Syntax and Semantics: Speech Acts**. 3 pp. 59-82

Waltka, B. K. and O'Connor, M (1990), **An Introduction to Biblical Hebrew Syntax**, Indiana